

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav jižní a centrální Asie

Diplomová práce

Bc. Veronika Havlíčková

Mongolský tradiční oděv

Mongolian traditional costume

Chtěla bych tímto poděkovat vedoucí své diplomové práce PhDr. Aleně Oberfalzerové, Ph.D. za poskytnutí mnoho cenných rad týkajících se struktury i obsahové stránky práce. Dále bych ráda poděkovala PhDr. Veronice Zikmundové Ph.D. a doc. Jugderiinü Lubsangdorjovi za poskytnuté konzultace. Mé poděkování patří také vedení Náprstkova muzea v Praze, že mi umožnilo pracovat s exponáty z jejich sbírky, a zvláště pak Heleně Heroldové Ph.D. za množství času věnovanému mému výzkumu a za užitečné rady. Také panu fotografovi Jiřímu Vaňkovi za fotografie exponátů.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných zdrojů.

Název práce: Mongolský tradiční oděv

Autor: Bc. Veronika Havlíčková

Vedoucí práce: PhDr. Alena Oberfalzerová, Ph.D.

Anotace: Tato práce se zaměřuje především na popis mongolského tradičního oděvu. Představuje jeho současný střih a strukturu. Rozebírá tradiční oděv v jednotlivých historických obdobích, jež byly podstatné pro jeho vývoj, a popisuje tradiční kroje mongolských etnik, včetně jejich obuvi, pokrývek hlavy, šperků a dalších doplňků. Obsahuje také tradiční výrobou materiálů, hlavně vyděláváním kůže a výrobou plsti. Přílohy obsahují slovníček pojmů, obrazovou přílohu zkoumaných exponátů z Náprstkova muzea a výstřižek modelu tradičního *deelu*.

Klíčová slova: kroj, oděv, mongolský tradiční oděv, obuv, pokrývky hlavy, šperky, doplňky, rituální oděv, výroba plsti, vývoj tradičního mongolského oděvu

Title: Mongolian traditional costume

Author: Bc. Veronika Havlíčková

Supervisor: PhDr. Alena Oberfalzerová, Ph.D.

Abstract: This work focuses mainly on describing Mongolian traditional costume. The structure and style of Mongolian *deel* are presented. The work discusses Mongolian traditional costume in different historical periods which were essential for its development, and describes the traditional costumes of several Mongolic ethnic groups, including their footwear, headdress, jewels, and other accessories, and some specific ritual costumes. It also features the production of traditional clothing materials in Mongolia, particularly, leather tanning and felt manufacturing. Lastly, a glossary, images of some studied exhibits from Náprstkovo Museum, and paper-cut model of traditional *deel* are included in the appendix.

Keywords: costume, clothing, Mongolian traditional costume, footwear, headdresses, jewels, accessories, ritual costume, manufacture of felt, development of Mongolian traditional costume

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická východiska	8
Metody práce	9
1. Mongolský tradiční oděv	10
1.1. Deel	11
1.2. Střih současného deelu	15
2. Mongolský oděv v historickém průřezu	16
2.1. Skytové.....	17
2.2. Asijští Hunové.....	20
2.3. Sien-pijové a Wuchuani	22
2.4. Kitani	23
2.5. Mongolové	26
2.6. Mandžuové.....	33
2.7. 20. století	35
3. Tradiční oděv u jednotlivých mongolských etnik.....	37
3.1. Chalchové.....	39
3.1.1. Hantaaz a Hu'rem	40
3.1.2. Ženský deel	42
3.1.3. Uuz'	43
3.1.4. Úprava hlavy	44
3.2. Udžemčinové.....	45
3.3. Darigangové	47
3.4. Bargové	49
3.5. Burjati.....	51
3.6. O'olti	55
3.7. Darchati	56
3.8. Urianchajci	57
3.9. Bajati	59
3.10. Chotoni	60
3.11. Do'rvoti	61
3.12. Mjangati.....	62
3.13. Dzachčini	63
3.14. Torguuti	64
3.15. Kazaši	66
3.16. Kalmyci	67
4. Oděvní součásti a doplňky	69
4.1. Obuv	69
4.2. Pás	73
4.3. Pokrývky hlavy	74
4.3.1. Tolgoín alc'uur	75
4.3.2. Toorcog.....	75
4.3.3. S'ovgor.....	77

4.3.4.	Yuuden a Loovuuz.....	78
4.3.5.	Halban, hilen malgai	79
4.3.6.	Příklady ostatních variant	80
4.4.	Šperky	81
4.5.	Mužské doplňky	85
5.	Rituální oděvy	87
5.1.	Oděv lámů	88
5.2.	Zápasníci	89
5.3.	Šamani.....	91
6.	Výroba a zpracování materiálů	92
6.1.	Zpracování kůže	93
6.2.	Zpracování plsti.....	93
	Závěr	97
	Zdroje.....	99
	Přílohy.....	101

V kroji každého národa se odráží nábožensko-rituální, etnická a estetická představa, úroveň duchovní i materiální kultury, charakter propojenosti a kontaktů s jinými národními kulturami. V národním kroji se tudíž odráží velmi cenný prvek etnické svébytnosti.

– L. L. Viktorova

Úvod

Tématem mé diplomové práce je „Mongolský tradiční oděv,“ částečně navazuje na bakalářskou práci, jejímž tématem byla „Mongolská tradiční obuv.“ K práci jsem přistupovala především z etnologického a popisného hlediska, nicméně jsem se pokusila zahrnout také duchovní aspekty kultury, které s oděvem souvisejí. Kromě samotných oděvů jsem se věnovala v diplomové práci také oděvním součástem a doplňkům, jež jsou v odívání Mongolů velmi podstatnou složkou, a je tedy nutné nahlížet na ně společně s vlastním oděvem jako na neoddělitelný celek. Dále jsem zařadila také přehled historického vývoje oděvu či tradiční výrobu materiálů, které se pro oděvy původně používaly.

Cílem mé diplomové práce je podat co možná nejkomplexnější informace o současném tradičním oděvu Mongolů, který odpovídá jejich specifickému stylu života a vlasteneckému cítění. Konfrontovala jsem jej s oděvem, jenž mu předcházel a jenž se z něj vyvinul. Co se týče tradičního kroje, poukazuji na pestrost jeho variací u různých mongolských etnik a vyzdvihuji jejich charakteristické znaky a zvláštnosti. Odívání má v centrálně-asijské společnosti významné postavení a zastává mnoho funkcí.

Diplomovou práci člením na šest hlavních kapitol a v závěru připojuji několik příloh, jež obsahují fotografie, slovníček pojmů a praktický výstřížek stříhu deelu. V úvodní části této práce se zabývám současným tradičním oděvem mongolských kočovných pastevců – deelem. Vyzdvihuji jeho praktickou funkci, která je tak příznačná pro všechny oblasti tradičního způsobu života Mongolů v nelehkých přírodních podmínkách.

Dále pokračuji kapitolou zaměřenou na historický vývoj tradičního oděvu, kde popisuji jeho formy v jednotlivých historických periodách, týkajících se přímo mongolských etnik či jejich předků, a také etnik, jež výrazně zasahovaly do dění na území dnešního Mongolska.

Nejrozsáhlejší kapitolou je popis tradičního kroje jednotlivých mongolských etnik, žijících převážně na území současného státu. Zmiňuji ale také kroje mongolských kmenů, které se již nevyskytují v samotném Mongolsku nebo kroje etnik, která nejsou mongolského původu, ale tvoří významnou národnostní menšinu.

Následně se věnuji oděvním součástem jako jsou tradiční pokrývky hlavy, obuv a jiné doplňky. K tradičním oděvům neoddělitelně patří také velmi specifická drobná náčiní a šperky. Šperky mají u mongolských etnik významné estetické, ale též rituální postavení.

Závěr práce tvoří dvě krátké kapitoly. První z nich se zabývá popisem rituálních oděvů

– tradiční oděv lámů, zápasníků a šamanů. Ve druhé píší o materiálech, ze kterých se tradiční mongolské oděvy původně zhotovovaly – popisují tradiční výrobu plsti a vydělávání kůže.

Teoretická východiska

Mým záměrem bylo shromáždit co největší množství teoretického materiálu, jež by vypovídal o tradičním mongolském oděvu. Již při psaní své bakalářské práce jsem ale zjistila, že tato látka není doposud uspokojivě zpracována. K některým mongolským etnikům jsem nenašla žádný zdroj o tradičním kroji, a proto jsem je ve svém výčtu musela zcela vynechat.

Pro etnologickou část své práce jsem čerpala nejvíce z děl ruských badatelů L. L. Viktorové a N. V. Kočeškova. Nejucelenější výzkum jsem však objevila v knize V. D. Babujevové, která se velmi podrobně zabývala materiální a duchovní kulturou Burjatů.

Pro kapitolu „Mongolský oděv v historickém průřezu“ jsem čerpala především z již zmiňované L. L. Viktorové, z historického přehledu A. Canz'ida ve velké knize mongolských reálií „Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas.“ Z atlasu jsem čerpala také obrazový materiál, jež byl z většiny pořízen v Národním historickém muzeu v Ulánbátaru. Využívala jsem také velký slovník zvyklostí C'. Ariyaasu'rena a H. Nyambuua.

V diplomové práci uvádím bohaté množství obrazového materiálu, který byl nezbytně nutný nejen pro názornou demonstraci popisů oděvu a podporu různých domněnek, ale také pro utvoření si konkrétní představy. Použila jsem fotografie muzejních exponátů, dobové fotografie a kresby z knihy N. Cu'ltema, „Dekorativno-prikladnoe iskusstvo Mongolii“ a souboru kreseb U'. Yadamsu'rena.

Nejvíce jsem však čerpala ze svého vlastního výzkumu, který jsem provedla v Náprstkově muzeu v Praze. Zde jsem měla možnost si osobně prohlédnout a prozkoumat přibližně 50 textilních exponátů spadajících v katalogu pod Mongolsko, jejichž celkový počet čítá 143 kusu. Fotografie většiny z nich uvádím v příloze na stranách 104 -109.

Mnoho důležitých informací a zajímavostí jsem také získala v průběhu konzultací se svými informanty, které uvádím ve zdrojích, s jejichž pomocí jsem si také utřídila množství nejasností.

Metody práce

Ve své diplomové práci vycházím především z vlastního výzkumu textilních exponátů z Náprstkova muzea v Praze, kde jsem uskutečnila několik návštěv. Osobně jsem zkoumala jednotlivé exponáty, jež jsem si předem vybrala z odpovídajících inventárních karet, a následně je spolu porovnávala.

Základní popis současného oděvu, národního kroje a jeho součástí jsem prováděla na základě tradičního kroje kmene Chalchů, jenž je nejrozšířenějším mongolským etnikem.

Během několika let příprav na zpracování tohoto tématu jsem nashromáždila velké množství obrazového materiálu, jehož konečné zpracování bylo časově nesmírně náročné, ať už šlo o selekci či praktickou úpravu obrázků a fotografií. Tímto obrazovým materiálem prokládám celou diplomovou práci a vycházím z něj při podrobném popisu jednotlivých oděvů a doplňků.

K úvodní kapitole přikládám výstřižek z papíru v podobě mongolského tradičního deelu, jež slouží k lepší představě, jak tento oděv prakticky vypadá, jak je uskutečněn jeho střih a jakým způsobem ho Mongolové skládají před uložení.

U oděvů, oděvních součástí a doplňků používám mongolské termíny v latinské transkripci. Jednou z příloh je slovníček pojmů, kde uvádím mongolský výraz v azbuce, transkripci do latinky a český ekvivalent. Tato latinská transkripce se používá v semináři Mongolistiky na Ústavu jižní a centrální Asie, Filozofické Fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

U obecně známých a zažitých termínů, jako je Ulánbátar či ajmag, a také pro názvy mongolských etnik používám český, dříve již zavedený přepis.

V kapitole „Mongolský oděv v historickém průřezu“ používám u některých předmongolských etnik jejich čínské ekvivalenty, které přepisují podle mezinárodně uznávané transkripce čínských znaků do latinky – „pinyin“, jež označuji zkratkou PY.

1. Mongolský tradiční oděv

Pokud chceme hovořit o mongolském tradičním oděvu, je nezbytné se zmínit o prostředí, ve kterém vznikl a ve kterém se vyvíjel. Stejně tak o nomádech, kteří tento oděv nosili od nepaměti, a díky svým skvělým vlastnostem ho nosí dodnes. Nomádky způsob života a specifické přírodní podmínky stepních oblastí totiž už před staletími vytvářely jeho podobu, a v mnoha ohledech ho dovedly do potřebné dokonalosti.

Přírodní podmínky v Mongolsku lze bez jakéhokoliv zveličování označit za extrémní. Mluvíme zde o typicky suchém kontinentálním podnebí s velkými výkyvy teplot, především v souvislosti se střídáním zimního a letního období. Zatímco zima bývá dlouhá a mrazivá, kdy teploty dosahují až ke čtyřicítce pod nulou, léta bývají krátká a horká, a jaro s podzimem fungují jako nedlouhá přechodová období. Většina území země má charakter náhorní plošiny, kde se rozprostírají širé stepy s nízkou vegetací, což zapříčiňuje velmi větrné počasí. Sever území je pokryt lesy s poměrně hustou říční sítí a jezery, oproti tomu do jižní části zasahuje pustá poušť Gobi s písčito-kamenitým povrchem, a to téměř bez vegetace. Průměrná nadmořská výška země navíc přesahuje 1 500 metrů nad mořem. Podle těchto indicií můžeme

Mongolsko snadno nazvat zemí extrémních a nehostinných přírodních podmínek, což podtrhuje i fakt, že hlavní město Ulánbátar bývá označováno jako nejchladnější hlavní město na světě.

Způsob života venkovských Mongolů se od dávných dob, kam až sahají naše znalosti, téměř nezměnil. Po staletí můžeme sledovat jejich typický zdroj obživy, totiž kočovné pastevectví. Nehostinné přírodní podmínky nikdy příliš nedovolovaly obyvatelům tohoto území obdělávat půdu, a tak stáda dobytka pro ně bývala tím největším bohatstvím, jež měli. Můžeme si tedy snadno odvodit, že každodenní pracovní náplň těchto lidí souvisí s péčí o svá početná stáda, přičemž v podstatě celé dny tráví v sedle. Na oděv a jeho součásti tedy musí být přirozeně kladen veliký důraz, aby umožnil svému nositeli plnit jeho povinnosti.

Jednotlivé, většinou velmi početné rodiny vždy bývaly soběstačné. Jelikož pěstování užitečných plodů pro ně bylo téměř nemožné, komodity jako mouku či tkané látky byli nuceni kupovat od vzdálených usedlých národů. Avšak pokud jde o odívání, v umění vydělávání kůží a plsti, nebo šití a vyšívání různými technikami, byly Mongolové velice zdatní. Ženy takto pro celou svou rodinu vlastnoručně šily oděvy, a to i včetně obuvi. Každá rodina se tak mohla pyšnit originálními prvky, které vycházely z fantazie jejich tvůrkyň.

1.1. Deel

Nejpodstatnějším prvkem mongolského tradičního oděvu je typ svrchního kabátce, mongolsky zvaný *deel*. Tento oděv je na první pohled velmi jednoduchý a ne příliš nápaditý. Na druhou stranu však ukrývá velké množství funkcí, především praktického rázu, které vyhovují kočovnému stylu života, a zvláště pak jízdě na koni. Nejen Mongolové, ale i jiná etnika žijící v rozlehlých stepních oblastech Střední a Centrální Asie, si oblékají obdobné formy tohoto oděvu, včetně nomádských etnik turkického původu.

Městské obyvatelstvo, dnes, je zcela ovlivněno evropským typem oděvu a tradiční *deel* berou spíše jako oděv sváteční či rituální, estetická hodnota zde vítězí nad praktickou. Přes všechno se na něj nahlíží s velkou úctou a vlastenectvím, a to i mezi mladou generací. Ve městě se však upřednostňuje spíše estetická hodnota oproti té praktické.

Nejprve se zaměříme na běžnou a jednoduchou formu, kterou u venkovských pastevců sledujeme v současnosti (obr. č. 2). Z historického hlediska se *deel* postupně zjednodušoval, ale základní střih a funkčnost se zachovaly.

Jde tedy o podšitý kabátec kaftanovitého¹ typu, u něhož jsou přední okraje přeložené přes sebe v celé délce, od krku až po spodní okraj oděvu, a to vždy levý (prodloužený) lem

Obr. č. 2

přes pravý. Hrud', která má u Mongolů tradičně významnou funkci jakožto střed, centrální část těla, ve které se nacházejí hlavní vnitřní orgány, je tudíž vždycky chráněna zdvojenou vrstvou tkaniny kabátce. Zapínání je tedy přirozeně situováno na pravou stranu, tzv. čínskými knoflíčky.² Ty se našívají do oblasti boku, podpaží, ramena, a pak u krku na límeček, aby se zaručilo těsné přilnutí stojatého límečku ke krku, a zabránilo se tak sebemenšímu úniku tepla zpod oděvu. Počet knoflíčků je různý, nejvíce jsem se však setkala s variantou – 2 na boku, 1 v podpaží, 2 na rameni a 1 či 2 knoflíčky zapínající límeček.

Vlastní délka deelu dosahuje přibližně do půlky lýtek, aby měl jezdec na koni krytá kolena, což bývá příhodné zejména v mrazivých obdobích. Pro pohodlnější jízdu na koni také slouží rozparky po stranách kabátce, avšak tento prvek nebývá vidět příliš často. Další z vlastností, kterou ocení především jezdcí, je přesahující délka rukávů přes ruce jeho majitele. Lidem tak odpadá nutnost nosit rukavice, avšak i ty se v tradičním oděvu objevují.

¹ Kaftan je původně blízkovýchodní dlouhý svrchní plášť s dlouhými rukávy, se zapínáním vpředu na knoflíky, popřípadě přepásaný šerpou.

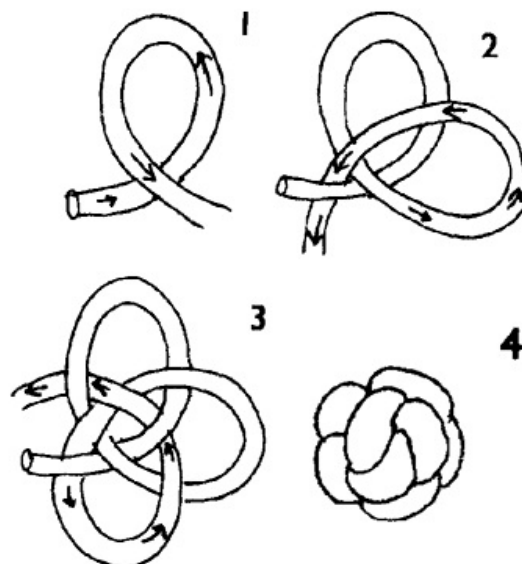
² Jsou to knoflíčky ve tvaru spleteného, členitého uzlíku, které se zapínají do volného oka. Jeho tvorba viz níže na obr. č. 4.

Obr. č. 3, čínský knoflíček

bez problému vloží do této nanejvýš bezpečné kapsy uzavřené čtvercovou klopou *enger*. Deel si totiž lidé přepásávají dlouhou šerpou několikrát dokola, a tak vzniká tato poměrně prostorná kapsa, z níž se stěží dá něco vytrahit. Samotná šerpa v často kontrastní barvě k látce, ze které je deel ušit slouží také jako místo, kam se dají zavěsit různá potřebná náčiní, třeba dýmka a váček s tabákem.

Co se nám však přímo nabízí při pohledu na obr. č. 2, je funkce jakéhosi úložného prostoru, jenž vzniká v hrudní části kabátce. U Mongolů totiž není běžné vidat nějaká drobnější zavazadla, která by nosili při sobě, a to opět z praktických důvodů. Vše, co takový pastevec potřebuje na své každodenní obchůzky, bez

Obr. č. 4, postup vázání čínského knoflíčku

Deel je svrchní oděv, pod nějž se nosívala halena, dnes již nahrazena evropským typem košile, a jednoduché kalhoty, které si Mongolové zasouvají do vysokých jezdeckých bot. Kalhoty jsou brané jako spodní oděv, jenž je poměrně skrytý.

V zimním období, kdy samotný jednoduchý deel nestačí, nosí lidé jeho zimní obdobu, jež je stříhově stejná, má však více vrstev, je-li to třeba, a bývá podšitá kožešinou, především ovčí. Podšité či vatované se nosí také kalhoty. Přes deel se pak ještě nosívaly přehozené další kožichy.

Jak vidíme, tento pozoruhodný oděv se stal nedílnou součástí pasteveckého života Mongolů. Jeho střih udržuje člověka v teple, umožňuje mu snadné cestování na koni, a jeho praktické vlastnosti jsou nezaměnitelnými každodenními pomocníky. Kromě velice specifického nosného a úložného využití pro drobnější náčiní, je zde ještě jedna velice ojedinělá funkce, která se stala nanejvýš příhodnou pro širé stepní oblasti. Jde o využití kabátce jakožto těsné kruhové zástěny pro vykonání osobní potřeby. V rozlehlé stepi, kde mnohdy desítky kilometrů kolem dokola není žádná vyšší vegetace než nízké stepní traviny, je právě tato funkce velice výhodná. Člověku postačí sednout si do dřepu kdekoli zrovna potřebuje a deel už všechno diskrétně zakryje.

Snad všechno v životě Mongolů podléhá určitým rituálním pravidlům či pověrám, jež jsou zakořeněné hluboko v každém z nich. Také k tradičnímu oděvu a k jeho součástem se pojí velké množství zvyklostí týkajících se například způsobu oblékání, nošení, ukládání deelů, nebo třeba jeho darování.

Člověk se řídí pravidlem oblékání od nohou nahoru, takže nejdříve si člověk obuje boty, a pokrývku hlavy si nasadí až úplně naposledy. Při svlékání je tento proces opačný. Stejně tak se tu objevuje také tradiční rozlišení pravé a levé strany těla a s ním i oděvu. Mongolové se domnívají, že pravou stranou do těla vstupuje zdraví, bohatství a hojnost, a levou stranou zase odchází. Pravou rukou se vše podává a také přijímá, zatímco levá ruka je považována za špinavou. Proto má také deel zapínání a překládání přednic otevřené právě na pravé straně, zatímco levá polovina těla je oděvem zcela uzavřena.

Obr. č. 5

U oblékání se pravidla nepatrně mění, pokud jde o pohlaví. Muž se při oblékání nasouká nejprve do levého rukávu, potom do pravého. U žen je tomu naopak. Toto pravidlo prý vyplývá z tradice, kdy muži vcházejí do jurty levou stranou dveří pravým bokem, a ženy naopak pravou stranou dveří levým bokem. Interiér jurty je totiž rozdělen na levou - mužskou a pravou - ženskou polovinu.³

Večer před spaním si Mongolové svůj deel řádně skládají (viz papírová příloha stříhu oděvu) a složený si ho ukládají buď pod hlavu nebo blízko hlavy, a nikdy ne v oblasti nohou či dokonce na zemi.

Díky všem výše uvedeným přednostem tohoto oděvu není divu, že ho nosí ženy (obr. č. 5) a děti stejně, jako muži, a to i přes fakt, že tradiční mužské a ženské práce se u Mongolů podstatně liší. Dnes je deel pro obě pohlaví stejný, i když v dřívějších dobách tomu tak nebylo. Ženy nosily deel volný a nepřepásaný, což se přeneslo i do označení muže a ženy v mongolštině, totiž výrazy „bu'stei“ a „bu'sgui“, což doslova znamená „ten s pásem“ a „ten bez pásu“. Nicméně pás je nesmírně užitečným prvkem, a tak byl převeden i do ženského oděvu. Místo šerpy však můžeme také vidět obyčejné kožené pásky. Nicméně mongolská tradiční šerpa má navíc důležitý rituální význam, o kterém se zmíním níže.

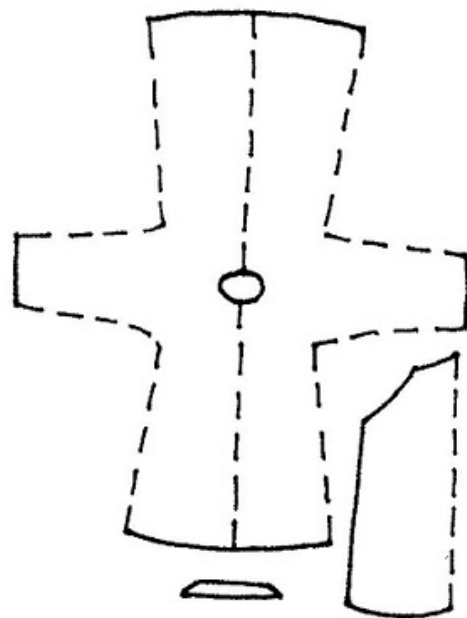
Kromě deelů se u současných Mongolů vyskytují také další varianty. Například jeho lehká, letní obdoba – *terleg*, u které chybí podšívka a mívá po stranách rozparky. S dalšími variantami, jako je například deel s ohnutým límečkem nebo zcela bez límečku, se budeme

³ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004.

setkávat níže u tradičních krojů jednotlivých mongolských etnik.

1.2. Střih současného deelu

Hlavním znakem střihu současného deelu je jednoduchost a celistvost, respektive využití co nejmenšího počtu švů. Nejtypičtějším a nejzajímavějším prvkem takového provedení je neoddělitelnost rukávů od zbytku trupu. Celá polovina kabátce – půlka přední strany – rukáv – půlka zadní strany, je střižena vcelku. Vlastní kabátec pak má čtyři rovné, vertikální švy, pravidelně a symetricky rozprostřené uprostřed předního a zadního dílu kabátce, a dva po stranách. Ty postranní tvoří jeden dlouhý šev, táhnoucí se od krajní části rukávu, přes podpaží a boky, až do konce délky spodního okraje oděvu.

Obr. č. 6, střih současného deelu

Na obrázku č. 6 vidíme rozložený střih kabátce, nástavnou přednici vpravo dole a límeček. Nástavná přednice se našívá na levou přední část kabátce, která překrývá celou přední stranu těla. Svrchu je dvakrát zkosená, aby dobře sedla k pravé paži. Obě přednice, byť různých rozměrů, jsou pevně uchyceny knoflíčky v linii od těsného límečku až po boky, takže ani během chůze se volné okraje kabátce nijak nevychylují ze svého posazení.

Tento střih je velice jednoduchý, ekonomický a účelný. Při jeho zhotovení nezůstanou žádné zbytečné kusy látky. Celý kus tkaniny se přeloží dvakrát do tří stejných vrstev, a po celé délce se z nich najednou vystříhnou zrcadlově symetrické poloviny kabátce. Ze třetí části se vystříhne druhá polovina levé přednice, a popřípadě ještě látka pro nastavení rukávů, jestliže šíře tkaniny není dostatečná. Dále pak podšívka na okraje, límeček, manžety a podšívka spodní části. Na rozdíl od evropských oděvů bývá podšívka spodku tzv. „podkrojná“. Znamená to, že podšívka u švů je více založena než evropské oděvy, což známe například u zvedáčku roláku. Na jeden kabátec se spotřebují 4 – 5 metrů tkaniny běžné šířky.⁴

⁴ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 32.

2. Mongolský oděv v historickém průřezu

V mongolském tradičním oděvu se odrážely estetické ideály, které měly své historické příčiny, a to politické nebo náboženské. V porevolučním období v první polovině 20. století přišel jakýsi univerzální typ městského oděvu. I přes rychlý kulturní vývoj a obecnou globalizaci v posledních dekádách, si původní tradiční oděv zachoval svou důstojnost a nedotknutelnost v očích všech Mongolů.

Mongolský tradiční oděv má až doposud téměř nezměněnou hlavní formu, a to nejen v rámci středověkých mongolských etnik, ale také téměř u všech jejich předchůdců. Podobnosti můžeme sledovat dokonce i u nemongolských národů, které v minulosti obývali stepi dnešní Centrální Asie. Příčinou tohoto jevu je kočovné pastevectví a drsné přírodní podmínky, v nichž pastevci žili – extrémní teploty, rozlehlé stepní pláně bez vysoké vegetace a vysokou aktivitou větru. Mluvíme zde tedy o svébytném oděvu, který přežil nejen stovky, ale prakticky tisíce let, a i nyní, ve vyspělé době je v mnohých ohledech stále považován za nezaměnitelný.

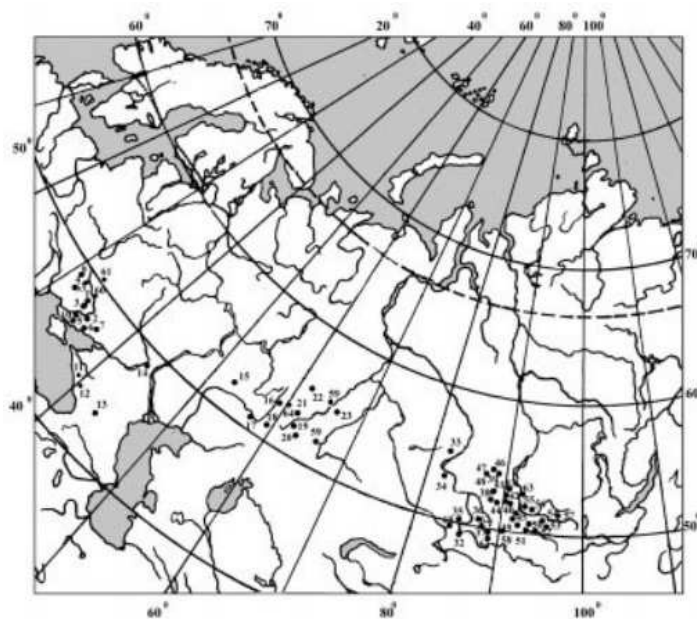
V této kapitole se budu zabývat tradičním oděvem v průřezu několika historických období. Je však nesmírně obtížné obsáhnout všechna tato období rovnocenně, jelikož probádanost některých z nich je značně malá. Z historie se nám zachovalo velmi málo písemných památek, protože mongolská etnika do počátku 13. století neměla vlastní písmo a byly pro ně vždy typickými žánry ústní lidové slovesnosti. Do této doby jsou tu však svědectví obsažená v dílech učenců z jiných zemí, především z tehdejší Číny a Persie. Také z archeologických nálezů lze čerpat poznatky z oboru etnologie a materiální kultury.

V následujících podkapitolách se pokusím o rekonstrukci dobového oděvu u jednotlivých národů, které kdysi sídlily na území dnešního Mongolska. Všechna tato etnika měla vliv na vývoj oděvu, ať už byla v nějakém příbuzenském vztahu s Mongoly či nikoli.

2.1. Skytové

Skytové byly starověkým kočovným národem íránského původu, který s mongolskými etniky neměl s největší pravděpodobností nic společného. Považuji však za nezbytné zmínit právě je na samém počátku této kapitoly, i přes to, že Skyty při zkoumání mongolského oděvu nikdo do svých studií nezahrnuje. Skytové jsou prvním lépe zdokumentovaným etnikem zvláště díky jeho zásahům do evropského dění po té, co se přibližně v období 8. – 7. století př.

n. l. objevilo v oblasti severního Černomoří.⁵ Jejich původ však musíme hledat východněji, a sice v oblastech Střední Asie a jižní Sibíře, kde měli významný vliv na pozdější běh dějin.⁶ V těchto oblastech se vyskytovali přibližně od přelomu druhého a prvního tisíciletí př. n. l. V osmdesátých letech M. P. Gryasnov vyzdvihl 11 geografických zón v historii rané skytské kultury (9. – 7. stol. př. n. l.), mezi nimiž byly také stepní a lesostepní oblasti na

Obr. č. 7, mapa výskytu skytských památek

sever a na západ od pohoří Altaj, pohoří Altaj, jižní Sibíř, Tuva, Mongolsko a Ordos.⁷ Jedna z nejstarších památek v rámci celé Euroasie je královská mohyla Arzhan, která leží poměrně nedaleko od severozápadních hranic Mongolska a která je datovaná do devátého století př. n. l.⁸ Podle studie z roku 2002 pochází nejvíce památek skytské kultury právě z oblastí kolem pohoří Altaj, kam přímo spadá také severozápad území dnešního Mongolska (viz obr. č. 7).⁹ Z archeologických památek lze vidět skytský oděv, jenž měl pravděpodobně značný vliv na pozdější etnikum – asijské Huny, kteří se o několik století později v těchto oblastech objevili.

⁵ Smirnov, A. P., *Skytové*. Praha 1980, str. 19.

⁶ Tamtéž, str. 7.

⁷ Aleksejev, A., Yu. a kol., Some problems in the study of the chronology of the ancient nomadic cultures in Eurasia (9th – 3rd centuries BC). In: *GEOCHRONOMETRIA Vol. 21*. Gliwice 2002, str. 134.

⁸ Tamtéž, str. 145.

⁹ Tamtéž, str. 144.

Obr. č. 8

Nejen, že je pravděpodobné, že docházelo k ovlivňování středoasijských národů skytskou kulturou, ale také při pohledu na dobové památky a rekonstrukce tehdejších oděvů je zřejmé, že k těmto kulturním výměnám opravdu docházelo.

Skytský oděv je na první pohled velice podobný tomu mongolskému jak ho známe dnes. Na obrázku č. 8 vidíme kresbu vytvořenou podle rytiny na dobové nádobě. Jsou na ni zobrazeni skytští bojovníci s kopími, luky, a u prostředního z nich je patrný vyztužený, zploštělý toulec na šípy, jenž Skyti nosívali pověšený šikmo přes rameno. Z jejich obličejů lze vyčíst, že jde opravdu o europoidní typ lidí.

Tito bojovníci jsou oděni do polodlouhých kabátců, které dosahují přibližně do půli stehů. Tento kabátec mají volně přepásaný, a to různými druhy materiálů. Zatímco muž vpravo je přepásán členitým, kulatým provazem, muž vlevo má pás tvořen pravděpodobně nějakým pruhem tkaniny. U bojovníka napravo navíc vidíme, že překládání přednic jeho kabátce je situován nalevo, takže pravý cíp přes levý, což je znakem oděvů turkických národů. Tyto kabátce mají lemované spodní okraje a okraje přednic v oblasti hrudní části. Jak je ale patrné z obr. č. 9, kde jsou skytští lukostřelci v podobě zlatých postaviček dobového šperku,

Obr. č. 9

okraje jejich kabátců mají stejné členité lemování jak u spodních, tak i přednicových okrajů, a to v celé délce. Lemování si však můžeme všimnout také u obrub jejich rukávů. Z obou těchto obrázků lze vyčíst, že tyto kabátce byly šity z velice měkké tkaniny, což naznačuje četné řasení rukávů a oblastí ve staženém pase. Skytové pro své oděvy používali

především konopí, vlnu a kůži, a také plst' a hedvábí.

Na obrázku č. 8 můžeme také rozpoznat zdobné lemy na ramenou a u prostředního bojovníka také lem, který směřuje od tohoto ramenního směrem ke krku. Je možné, že podobně jako Mongolové u své tradiční jezdecké obuvi, zakrývali švy zdobným lemem či výšivkou. V tom případě bychom zde mluvili o existenci ramenního švu i švu, který odděluje přední a zadní díl kabátce, což se rozchází se současným střihem.

Obr. č 10

Na obou obrázcích jsou také dobře patrné výrazné vzory na kalhotách bojovníků. Jsou to různé vzorce kladené ve svislých řadách, od pasu až po kotníky. Oproti kabátcům jsou tyto kalhoty velmi výraznou oděvní součástí. Kalhoty byly zhotovené z kůže. Obuv je u Skytů velmi jednoduchá, je tvořená jakýmsi volnými návleky, jež jsou převázané na kotnících. Na hlavě pak Skyti nosili čapky podobné kápím, které se převazovaly pod bradou, a z temene vystupovaly do špice.

Na obrázku č. 10 pak vidíme opět součást dobového šperku, který je zakončen podobiznou skytského jezdce na koni. Tento jezdec je oděn do velmi dlouhého kabátce přepásaného v pase a s překládanými lemovanými přednicemi opět v pořadí pravý cíp přes levý.

Z těchto poznatků můžeme vyčíst velké množství podobností mezi Skyty a Mongoly, a to nejen ve stylu odívání. V předchozí kapitole jsme si popsali mongolský tradiční oděv, který věrně reflektuje potřeby kočovného způsobu života a nejinak je tomu i v tomto případě. Skytové byli také kočovným pasteveckým národem, pro který byla přirozená jízda na koni. Obdobně jako Mongolové ovládali lukostřelbu, a to i za jízdy, a obdobně také obývali totéž území se stejnými přírodními podmínkami.

Z mongolského zdroje uvedme drobnou důležitou zmínku o předhunském období, kdy tehdejšími základními součástmi oděvu byly kalhoty a svrchní kabátek. Až později se z nich vyvinul oděv typu deelu s klopou.¹⁰

Smirnov uvádí, že Skytové nebyli zdaleka prvním kočovně-pasteveckým etnikem, které se objevilo ve stepních oblastech Euroasie:

¹⁰ Canz'id, A., *Mongolc' uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

„Už v rané době bronzové (3500-2350 př. n. l.) (podle Morgana a Engelse jde o střední stupeň barbarství) došlo k závažné události v dějinách lidstva: z barbarských mas se oddělily pastevecké kmeny, začala první velká dělba práce. Během dalších staletí a dokonce tisíciletí, kdy se pastevectví a chov dobytka dále rozvinuly a zdokonalily, ustálil se kočovný způsob chovu dobytka jako ekonomicky výnosnější způsob hospodaření.“¹¹

2.2. Asijští Hunové

Asijští Hunové, známí pod názvem Siung-nu (*PY: Xiongnu*), byli etnikem, jež vytvořilo první státní útvar na území dnešního Mongolska. Tento stát fungoval přibližně mezi 3. stol. př. n. l. a 1. stol. n. l. Podle některých historiků se do této doby severně od pouště Gobi vyskytovali proto-Hunové, a to již v období kolem roku 1200 př. n. l.¹² Hunové jsou považováni za etnikum turkického původu, nicméně také tento národ je třeba zmínit v souvislosti s vývojem mongolského oděvu. Hunové stejně jako Skytové i Mongolové se živili především kočovným pastevectvím, jež se podílelo na vývoji jejich oděvu.

Oproti Skytům, kdy se nám v rámci tradičního oděvu dochovaly pouze podobizny na dobových uměleckých předmětech, z hunského období již existují vlastní textilní památky. Nejstarší archeologické nálezy oděvů na území Mongolska spadají právě do období hunské říše, z nichž lze usuzovat, že už tehdy lidé nosili deel se zapínáním na pravou nebo levou stranu, pás, za kterým měli zasunuté šípy a kožené boty se zahnutou špičkou.¹³

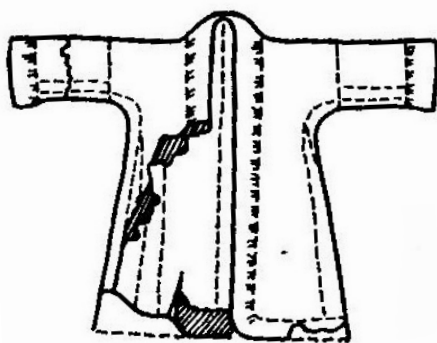
Klasický příklad hunského oděvu lze vyčíst z nálezů z hunské hrobky *Noyon uul*, která byla odhalena v somonu Batsu'mber severně od Ulánbátaru (viz obr. č. 11 až 14). Tento oděv má oproti tomu mongolskému jiné rozměry i střih. Je to volný kabátec, a tak jako mongolský deel nemá ramenní šev. Rozšiřuje se směrem dolů, přičemž do suknice se našívaly klíny, které vytvářely záhyby na spodu oděvu. Chybí zde však dodatečně přišívaná polovina k přednici. Oděv se uzavírá na levou stranu, rukávy jsou rovné a po celé délce stejně široké, zakončené drobnými štrápci.¹⁴ U kabátce na obrázku č. 12 je kožešinová nášivka ve tvaru čtverce. Kožešinou jsou u některých kabátců také olemované spodní okraje a příčné okraje

¹¹ Smirnov, A. P., *Skytové*. Praha 1980, str. 15.

¹² Grollová, I., Zikmundová, V., *Mongolové, pravnucci Čingischána*. Praha 2001, str. 22.

¹³ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

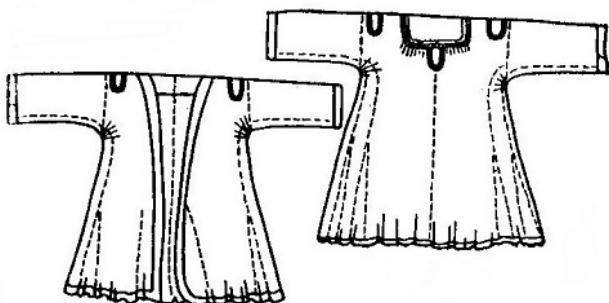
¹⁴ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 40.

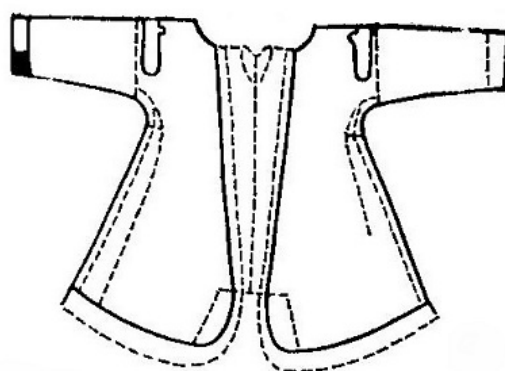
Obr. č. 11, hunský kabátec

přednic, a také výstřih.

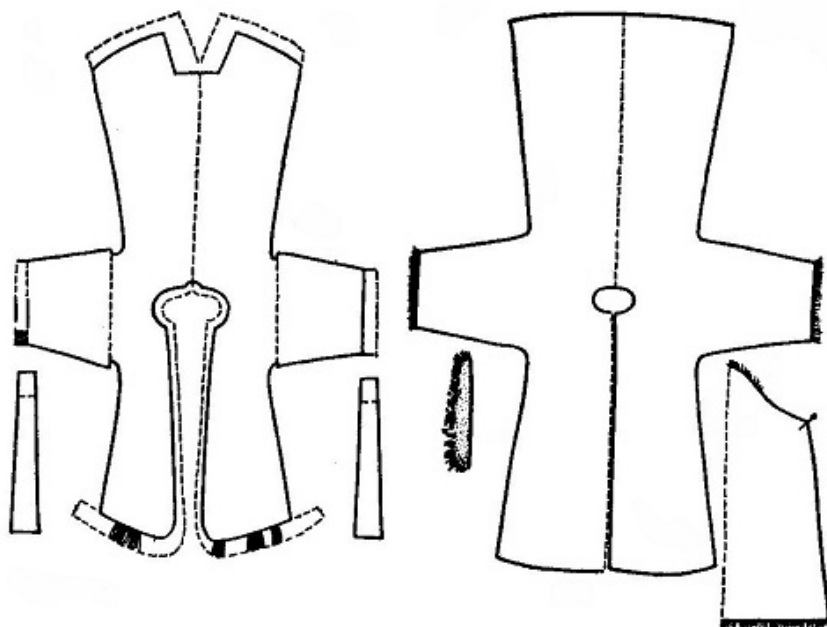
Rozměry a systém střihu se shodují s oděvem starých asijských národů (Uzbeků, Kazachů a Kyrgyzů). Součástí oděvu byly široké orientální kalhoty, dole stažené a obšité tenkou manžetou. Na ně se navlékali punčochy, zepředu připevněné k pasu. Dolu na punčochy se nazouvala kotníková plstěná obuv.¹⁵

Obr. č. 12, hunský kabátec, pohled zepředu a zezadu

Obr. č. 13, hunský kabátec

Obr. č. 14, turkicko-hunský typ oděvu

¹⁵ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 42.

Je zajímavé, že již tehdejší hunská společnost si velmi zakládala na odívání. Existují doklady o tom, že se za dob Hunské říše vydávaly zákony ustanovující zvláštní pravidla pro oděv a odívání.¹⁶

2.3. Sien-pijové a Wuchuani

Sien-pijové (*PY: Xianbi*) byli prvními prokazatelnými předky Mongolů, jenž byli tvořeni kmenovými svazy Toba (*PY: Duoba*) a Tung-chu (*PY: Donghu*), které se postupně zformovaly v oblastech na východ od Hunů. Toto kmenové společenství na konci prvního století n. l. definitivně převzalo vládu nad východem dnešního mongolského území a udrželo

Obr. č. 15

si ji až do 3. století.

Sien-pijové si ponechali oděv svých předchůdců, který byl téměř totožný s tím Hunským.¹⁷ Na obr. č. 15 vidíme sien-pijského střílejícího lukostřelce na koni, což byla dovednost, na níž jsme narazili již u Skytů. Tento lid se podobně jako předchozí etnika také živil kočovným pastevectvím.

Podle pramenů nosili tupé pokrývky hlavy bez špice, červený přepásaný oděv, z čeho je patrné, že červená barva byla tehdy

oblíbená.

Sien-pijové pohřbívali své mrtvé tím způsobem, že nebožtíka hezky oblékli a oděv, který nosíval a koně, na němž jezdil, spálili a pohřbili.¹⁸

Wuchuani (*PY: Wuhuan*) byli potomci Sien-pijů, s nimiž měli společný oděv, a také materiály, ze kterých byly ušity – kůže, tkaniny ze srsti zvířat a dokonce hedvábí. Wuchuanské ženy byly pověstné jako zručné vyšivačky a uměly prý také příst a tkát. Mimořádné nádhery se těšila ženská svatební úprava hlavy, která byla zdobena zlatem a lazurovým kamenem nebo nefritem a perlovými přívěsky. Tato pokrývka hlavy se

¹⁶ Ariyaasu'ren, C', Nyambuu, H., *Mongol yos zans'liin ih tailbar toli I*. Ulaanbaatar 1992, str. 33.

¹⁷ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

¹⁸ Ariyaasu'ren, C', Nyambuu, H., *Mongol yos zans'liin ih tailbar toli I*. Ulaanbaatar 1992, str. 49.

pohupovala při chůzi, protože byla značně vysoká. Belgický mongolista A. Mosteart tento prvek ztotožňoval s mongolskou úpravou hlavy *bogtog*, která je dobře známá z popisů a podobizen ze 13. století.

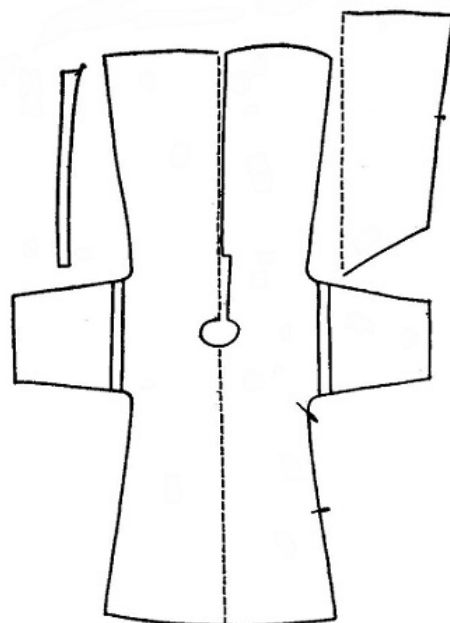
Další zajímavostí týkající se úpravy vlasů shledáváme v tom, že si muži a dívky Wuchuanů holili vlasy. Dívky si je ke sňatku nechávaly dorůstat a zaplétaly si je do dvou copů. Přesně takto to bylo již dávno přijaté také u mongolských žen.¹⁹

2.4. Kitani

Dalším uskupením, které po Sien-pijích převzalo nadvládu nad centrálně-asijskými stepy, byli Žou-žani (PY: *Ruanruan*), a to přibližně v období 4. až poč. 6. století. Tehdy prý lidé nosili podobný kabátec s úzkými rukávy, a také vysoké boty.²⁰

V období mezi 6. a 10. stoletím vládly na území Mongolska národy turkického původu – Turkité, Ujguři a Kirgizové. Jejich oděv se lišil, kabátec byl na hrudi otevřený a zapínání bylo situované na levou stranu. Nosili prý také odlišnou obuv i pokrývky hlavy.²¹ Významné období pro naše studium oděvu však nastává až s ovládnutím východních oblastí nynějšího Mongolska Kitany (PY: *Qidan*), mezi 10. a 12. stoletím. Kitani byli potomci proto-mongolských etnik a základní formu oděvu od nich také převzali.²²

Jedná se opět o kabátec s úzkým průramkem a úzkými rukávy. Přísně se u něj dodržovala symetrie podle příčné i podélné osy s nutnými vertikálními švy. Zapínání bylo situováno na pravé straně v podpaží a na boku, kde bylo neprodyšně těsné. Tento oděv se rozděluje podle dvou vzezření – se čtvercovou klopou a bez ní. V druhém případě, se zachováním celého tohoto systému, je svrchní levá přednice zkosená do pravého podpaží. Na vnitřní okraje výstřihu se našival dlouhý, mírně zaoblený

Obr. č. 16, střih kabátce mongolské šlechty 13. – 14. stol. a Kitanů

¹⁹ Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 39.

²⁰ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

²¹ Tamtéž.

²² Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 38.

Obr. č. 17, mramorová socha 13.
- 14. stol.

pás, jež vypadal jako šálka (viz obr. č. 17, kde vidíme kresbu sochy, nalezené v somonu Matad v Dornod ajmagu na východě Mongolska).

Kitanský kabátec s klopou se od toho předchozího odlišoval pouze detaily vrchního okraje a límečku. Při jeho zhotovování se přišila levá nastavovaná přednice v celé své šířce až k rameni, pak se udělal výřez kolem krku, a pak přímo zešíkmení od ramene k pravému podpaží. Klopa *enger* se stala vysokou a ostroúhlou, s jedním knoflíčkem na rameni. Ke krku se našival stojatý límeček, jehož výška nepřevyšovala šířku dlaně a jeho okraje se sešly zepředu.²³ Nepřišival se k pravému vrchnímu okraji. Oděv tohoto střihu se objevoval nejen na freskách kitanského období, ale také na portrétech z dob mongolských chánů. Rozměry oděvu byly takové, jako u současného mongolského oděvu, ale některé zaoblené linie, tíha a vypuklost záhybů poukazují na

to, že oblečení vyobrazené na freskách je podložené - vatované. Nejčastěji si Kitani pro své oděvy vybírali barvy jako jsou různé odstíny hnědožluté, látkové pásy pak nosili červené. Tato kombinace barev zůstává i dnes v Mongolsku jednou z oblíbených.²⁴

Za vlády kitanské dynastie Liao se na oděv kladl veliký důraz, alespoň tedy v oficiálních kruzích, a byl ustanoven zákon o formálním oděvu. Ve struktuře tehdejší společnosti se objevovali nejen aristokraté či kmenoví vůdci, ale také celá řada dalších držitelů různých hodností, a vznikaly i nové. Aby se od sebe dali tito vysoce postavení lidé snadno rozlišit, byla vytvořena pravidla pro jejich odívání. Tehdy se rozlišovaly druhy národního kroje jako rituální neboli obřadní oděv, národní neboli civilní, hodnostářský, běžný, lovecký nebo také smuteční oděv.²⁵ V souvislosti s dobovými obrázky Kitanů lze vyčíst nejen to, že klopa jejich deelu byla zkosená na pravou stranu, ale rovněž, že jejich boty měly zahnutou špičku nahoru. Jako pokrývku hlavy používali bandáž, čapku *yuudena* čapku s třásněmi.²⁶

²³ Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 37.

²⁴ Tamtéž, str. 38.

²⁵ Ariyaasu'ren, C', Nyambuu, H., *Mongol yos zans'liin ih tailbar toli I.* Ulaanbaatar 1992, str. 33.

²⁶ Ariyaasu'ren, C', Nyambuu, H., *Mongol yos zans'liin ih tailbar toli I.* Ulaanbaatar 1992, str. 34.

Obr. č. 18, hedvábný deel z 11. stol.

Je známo, že národy Centrální Asie se dělí podle střihu jejich kroje na turkické národy s levostranným zapínáním a na mongolské s pravostranným zapínáním. Na tento element v odívání jsme narazili již u Skytů, kteří však byli íránského původu. K mongolské skupině se řadili také Bargové, Mandžuvé, Oročové, Orokové, Nanajci a různé tunguzo-mandžuské národy severovýchodní Číny, Kitani, Togoni a jejich předci. Staroturkický oděv ve srovnání s oděvem Kitanů, Šivejců a Mongolů byl jako by se odrážely proti sobě v zrcadle.²⁷

Nicméně, jak je patrné z obrázku č. 18, na němž je zobrazen kabátec z 11. století, zavazování na tkanice je situováno na levé straně. Tento podšitý oděv byl ušit z hedvábí bílé tkaniny a byl součástí pohřebního oděvu asi patnáctiletého chlapce. Kabátec se vyznačuje dlouhými úzkými rukávy a jeho vlastní délka dosahovala maximálně ke kolenům. Okraj kolem krku a svrchní levá přednice jsou lemovány pásem stejné tkaniny i barvy. Na kabátci lze dobře rozeznat středový přední šev a dva postranní. Až na směr uzavírání přednic je tento kabátec zcela totožný s těmi, které známe dnes.

²⁷ Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 40.

2.5. Mongolové

Bezesporu nejslavnější periodou v historii Mongolů bylo období 13. a 14. století, kdy na území rozlehlejším než je dnešní Mongolsko, vznikla roku 1206 říše vedená velkými mongolskými chány, počínaje Čingis chánem. Během necelého století se říše rozrostla do nevídaných rozměrů, jež zahrnovaly celou Střední a Centrální Asii, Koreu a Čínu na východě, a východní Evropu a blízkovýchodní země na západě. Tak obrovské území se nepovedlo dobýt žádnému národu před tím ani potom, a tak se tehdy Mongolové stali největšími dobyvateli v celé historii země. Roku 1279 se chán Chubilaj stal zároveň panovníkem nově založené dynastie Juan a přestěhoval hlavní město říše do nynějšího Pekingu, kde pomalu převzal nanejvýš okouzující čínskou kulturu.

Přes všechny vlivy, které se během téměř dvou století mohly významně podepsat na formě tehdejšího oděvu, se podstata tradičního mongolského deelu nijak zvlášť nezměnila. Právě naopak, máme k dispozici mnoho dokladů o tom, že oděv nomádů z mongolských stepí po dlouhou dobu ovlivňoval své jižní sousedy.

„Oděv dynastií Liao (907-1125), Ťin (1125-1279) a Jüan (1279-1368) vycházel z nomádské i chanské tradice. ... Zatímco oděvy na severu se blížily nomádskému vkusu, odívání na jihu Číny si uchovávalo charakteristiky oděvu dynastie Sung.

V hrobkách velmožů dynastií Liao a Ťin se nacházejí nástěnné malby, z nichž si můžeme udělat představu o dobovém odívání. Muži mají dlouhá roucha do poloviny lýtek či ke kotníkům rozstřižená na bocích, a kalhoty zastrčené do vysokých bot. Roucha zapínaná na stranu s kulatým výstřihem, v němž je vidět spodní šat, jsou volně kolem boků přepásaná opasky. Oděv doplňují přiléhavé čapky, někdy mají muži oholené hlavy s dvěma proudy vlasů nad ušima, které splývají po ramena. Celková silueta je spíše umírněná, šat je polopřiléhavý, nepřiliš volný, rukávy jsou spíše úzké, ale dlouhé. Pod opaskem se někdy objevuje kontrastní, široký pruh látky obtočený kolem pasu.

Mužský oděv mongolské dynastie vycházel z nomádského oděvu, který byl původně uzpůsoben k jízdě na koni. Horní část s rukávy musela být přiléhavá, avšak dolní část skládající se ze sukně a kalhot musela být dostatečně volná a pohodlná. ... Skládal se z horní části do pasu zapínané vpravo a s úzkými rukávy, k němuž byla v pase našita široká sukně, někdy skládaná. Výrazným zdobným prvkem byly úzké pletence či copánky v pase. ... Oděv tohoto střihu se udržel i po další dynastie a stal se základem ceremoniálního oděvu císaře.“²⁸

²⁸ Heroldová, H., *Čína, země hedvábí*. Praha 2010, str. 68-70.

Obr. č. 19, mongolský lučištník

na tělo tak, aby nijak nepřekážel. U jižních usedlých národů tyto vlastnosti nebyly potřebné, a tak jejich kabátce byly širší a volnější.³⁰

Na obr. č. 19 vidíme čínskou miniaturu, kde je zobrazen mongolský lučištník jedoucí na koni. Má na sobě tmavě modrý deel s hnědým lemováním přednic v oblasti dekoltu. Na jeho oděvu sledujeme několik zvláštností. Muž je vyslečen z pravého rukávu, což připomíná styl nošení tibetského tradičního kabátce *c'upa*, kdy muži mívají často vyslečený buď pravý rukáv nebo celou svrchní polovinu kabátce. Lučištníkův deel je přepásán koženým opaskem, ke kterému má připevněn toulec s šípy na jedné straně, a z druhé strany vidíme zavěšený luk. Toto byla bezesporu další velká výhoda přepásání, kdy střelci na koních měli volné ruce při jízdě anebo při chůzi. Tento pás byl však jiný než ten u tradičního kabátce. Další zajímavou záležitostí je lučištníková pokrývka hlavy, která vypadá jako obecně známý blízkovýchodní turban. Je to však poněkud volnější ovázání hlavy kusem tkaniny, které je dnes oblíbeno mezi mongolskými pasteveckými ženami.

Z předchozí citace můžeme vyčíst, jak vypadal oděv mužů za vlády mongolské dynastie Juan. Tento oděv byl šit buď z vlněné tkaniny, hedvábí, či brokátu prošíváním zlatem.²⁹ Také je patrný základní rozdíl mezi tradičním oděvem mongolských nomádských etnik a mezi vlastními Číňany té doby, a následně i Mandžuy. Oděv Mongolů byl vždy především uzpůsoben jízdě na koni, takže byl střižen velice těsně

Obr. č. 20

²⁹ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

³⁰ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 32.

Obr. č. 21, portrét Čingis chána

U mongolského šlechtice na obr. č. 20, vidíme obdobný pás, na kterém je zavěšen taktéž toulec s šípy a luk v polovičním zdobeném pouzdru. Velmi zajímavá je čepice, kterou má šlechtic na hlavě, tehdy to byla velmi oblíbená pokrývka hlavy, jež je zdobena ptačími pery.

Portréty Čingis chána na obrázku č. 21, Chubilaj chána na obr. č. 22 a obrázek mongolského šlechtice potvrzují popis dobového oděvu mongolské a kitanské šlechty, jehož střih jsme viděli v předchozí podkapitole na obrázcích č. 16 a 17. Je to v zásadě volný přepásaný kabátec bílé barvy, se zdobným lemovaným pásem v zaobleném

dekoltu. Tento oděv je také dobře patrný na miniatuře z poloviny 14. století na obrázku č. 25. U těchto obrázků vidíme typickou čapku *yuuden* s ohnutými okraji a prodlouženou zadní částí, jež zakrývá krk a šíji. Tuto čapku si podrobněji popíšeme v podkapitole 4.3.4., kde uvidíme trochu pozměněnou současnou formu.

Z obrázků vyplývá také styl úpravy vlasů, jejíž obdoba se vyskytovala již u Kitanů. Muži si holili vlasy s výjimkou pruhu vlasů nad čelem, jenž vystupoval zpod čepice. Taktéž si nechávali narůst vlasy v oblasti za ušima, kde si je splétali v copy a podvazovali je. Byly to dva copy zaplétané poměrně z vysoka za ušima, které se ohýbaly a podvazovaly zevnitř u kořene copů, jež se takto zdvojily. Tato úprava hlavy spolu s čapkou, zdobenou hedvábnými proužky, byly znakem příslušnosti k Mongolům a zároveň ukazatelem vysokého společenského

Obr. č.22, portrét Chubilaj chána

Obr. č. 23, portrét chána O'lzii To'mora

typ pokrývky hlavy, kdy mají chánové nasazenou čapku vyztuženějšího provedení dýnka s připojenou úzkou krempou a s jakousi zástěrkou splývající na krk. Čapky jako by směřovaly do špice, jež je zakončena zdobícím prvkem, který se u Mongolů v současné době v podobě čínského knoflíčku těší velké oblibě. Na portrétech chánů Čingise a O'lzii To'mora si navíc můžeme všimnout náušnic, které tehdy nebyly výjimečnou záležitostí ani u mužů.

Vzhled tehdejšího oděvu lze studovat nejenom z vlastních dobových pramenů či uměleckého zobrazení, ale také ze zpráv, které nám přinášejí svědectví cestovatelů, jež navštívili velkolepý mongolský dvůr. Čínští

postavení.³¹ Tyto znaky jsou patrné ze všech obrázků a portrétů č. 20 až 25, a to včetně portrétu posledního velkého chána Togoon To'mora (viz obr. č. 24). Ten vládl v období let 1341-1368, což byl téměř dvoustletý odstup od vlády chána Čingise, přesto se tyto prvky zachovaly.

Podle fresek z 11. století vyplývá, že Kitani si vlasy nesplétali. Vlasy si však vyholovali podobně jako to dělali Mongolové. Například Turci nosili také copy, které si přehazovali na záda a svazovali si je.³² Na portrétech vidíme také oblíbený sestřih vousů v několika proměnách.

U obrázků č. 23 a 24 sledujeme jiný

Obr. č. 24, portrét chána Togoon To'mora

³¹ Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 39-40.

³² Tamtéž, str. 40.

cestovatelé dokládají, že se tehdy vyskytoval přepásaný kabátec s límečkem, čtvercovou klopou a zapínáním napravo. Objevují se zprávy o materiálech, z nichž se oděvy zhotovovaly. Tehdy se jednalo o plátno a hedvábí oproti dřívějším dobám, kdy materiálem byla pouze kůže a hrubé sukno. Oděvy prý měly výrazné barvy – červenou, fialovou, purpurovou a zelenou, a byly zdobené vyobrazeními slunce, měsíce, draka či fénixe. Zprávy čínských autorů jsou zvláště důležité, jelikož občas převládá názor, že přední klopa *enger* a límeček byly Mongoly přejaty od Mandžůů ne dříve než v 17. stol. Ukazuje se však, že oba tyto prvky se vyskytují ve vlastním národním mongolském oděvu a byly mu vlastní už ve 13. stol. Tak jako nyní se nosil pás z měkké tkaniny omotaný kolem pasu.³³

Obr. č. 25, miniatura z pol. 14. stol. pocházející z dnešního Íránu

Mnoho specifických detailů kroje a úpravy hlavy popisují evropští cestovatelé jako byl například Vilém Rubruk, jenž roku 1253 dorazil do tehdejšího hlavního města říše – Karakorumu, kde strávil několik měsíců. Na svých cestách zaznamenal, že se z Číny, Persie a dalších východních a jižních zemí k Mongolům

dostávaly hedvábné a zlaté látky, a také tkaniny bavlněné, do kterých se lidé odívali v létě. V zimě si prý oblékali alespoň dva kožichy – jeden obrácený vlasem k tělu a druhý s vlasem na vnější straně. Rubruk popisuje, že tyto kožichy byly většinou šity z vlčích a liščích kůží nebo dokonce z kůží paviánů. O ovčích kožešinách se však nezmiňuje. Nosily se prý také široké kožené kalhoty. Bohatší vrstva obyvatel si podšívala své oděvy hedvábnými chomáčky, které byly velmi měkké, lehké a teplé. Chudší vrstva si podšívala oděv hustou bavlnou a jemnější kožešinou.

Informace o dobovém odívání se dozvídáme také z kronik spadajících do tohoto období, kde se pro jednotlivé oděvní součásti uvádějí totožné názvy s používanými v současnosti. V kronice Altan tovc' je uvedeno, že Čingisova matka Hoelun (*O'elun*) po smrti jeho otce

³³ Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 35-36.

Obr. č. 26, Chubilajova královna Chabi

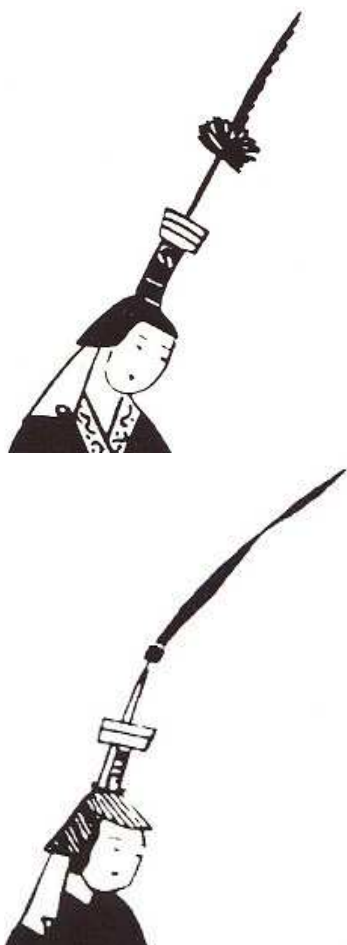
nosila čapku *bogtogo*, a opásávala si oděv.³⁴

K tradiční čapce *bogtogo* existuje velké množství památek, a to nejen písemných, ale také obrazových. Jak jsme zjistili výše, původně se tato pokrývka hlavy objevila už mnohem dříve. Čapka se vyskytovala v mnoha variantách v proměnách času, a také vkusu mongolských královen. Na obrázku č. 26 vidíme s touto čapkou na

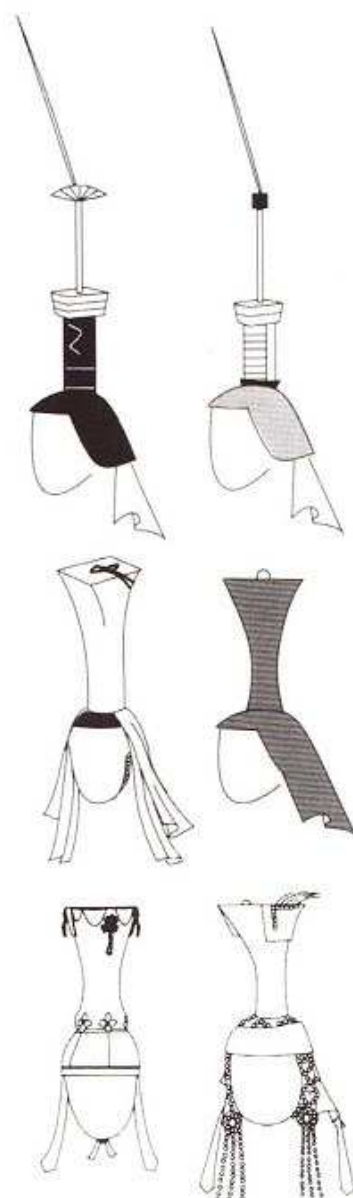
hlavě královnu Chabi. Je to čapka s těsným posedem, z níž vystupuje rozšiřující se sloupec. Čapka je

potažena sytě červenou tkaninou, a je zdobena výšivkou s rostlinnými motivy, perlami a perlovými přívěsky, které královně splývají po stranách hlavy. Čapka je pevně uvázaná pod bradou a na samém vrcholku zdobného sloupce má připevněna drobná pírká. Na obrázcích č. 27 a 28 vidíme několik dalších variant, zdobených dlouhými pery, šperky či závoji splývajícími na šíji.

Tyto čapky se vyráběly z různých materiálů, původně ze stromové kůry a kovových drátů, později z bambusové konstrukce, a následně pak byly potažené látkou.³⁵

Obr. č. 27, varianty čapky *bogtogo*

Obr. č. 28, varianty čapky *bogtogo*

³⁴ Viktorova, L. L., Mongoly. Moskva 1980, str. 36.

³⁵ Heroldová, H., Čína, země hedvábí. Praha 2010, str. 71.

Obr. č. 29

Na obrázku č. 29 vidíme mongolskou královnu (*hatan*), která má na hlavě nasazenou čapku *bogtogo* se zdobným perem na vrcholku sloupce. Ze zadní části této čapky královně na záda splývá závojík z tkaniny, která barevně ladí s jejím oděvem. Z tohoto závojíku dopředu přepadávají cípy s tkanicemi.

Vznešené dámy mongolské dynastie Juan se odívaly do dlouhých rouch, pod kterými zcela zanikala přirozená linie těla. Vysokou čapku *bogtogo* však nenosily jen královny či urozené dámy, ale také prosté ženy.³⁶

Mongolská královna na obrázku č. 29 má na sobě nepřepásaný dlouhý červený kabátec s dlouhými úzkými rukávy, které jsou stejně jako překládané přednice dekoltu lemované žlutě. Další oděvní součástí je svrchní dlouhý kabátek modré barvy, jež má volné otevřené přednice a rozparky po stranách, které sahají přibližně pod boky. Zvláštností tohoto kabátku jsou polodlouhé rukávy, což je znak, který se zachoval také u některých variant současných krátkých kabátků. V současné době jsou nošeny jak muži, tak i ženami. U královnina svrchního kabátku také pozorujeme

dva různé druhy lemování – žluté na rukávech a bledě modré u celého zbytku této oděvní součásti.

³⁶ Heroldová, H., *Čína, země hedvábí*. Praha 2010, str. 70.

2.6. Mandžuové

Po sesazení dynastie Juan z čínského císařského trůnu docházelo k vnitřním rozbrojům a k postupnému rozpadávání říše, přičemž se na krátkou dobu prosadili Ojrati, patřící k mongolským kmenům. V 16. století se podařilo sjednotit zemi Altan chánovi, který navázal vřelé kontakty s Tibetem, a tibetský buddhismus si tak našel přímou cestu do Mongolska.³⁷ Sedmnácté století se táhlo ve znamení velkých přesunů v rámci mongolských etnik a roku 1644 padlo historické Mongolsko pod vládu nové mandžuské dynastie Čching, která pod své území zahrnula celé dnešní Mongolsko. Stejně tak jako mnoho jejich předchůdců, a stejně tak jako velcí mongolští cháni Mo'nh a Chubilaj, také Mandžuové během své vlády stanovili v zákoně pravidla pro odívání.³⁸

Obr. č. 30

Mandžuové byly etnicky vzdálenými příbuznými Mongolů a jejich dvorní oděv si zachoval hlavní střih z mongolského období. Na obrázku č. 30 je vyobrazen mandžuský gardista z 18. století. Na první pohled vidíme, že v jeho kabátci se odrážejí všechny podstatné znaky mongolského tradičního deelu. V jeho střihu je jasně patrný středový šev na svrchní levé přednici, která je pevně připnuta ke spodnímu pravému okraji čínským knoflíčkem u límečku, na rameni a v podpaží. Kabátec sahá pod kolena, tak jak je to u současného deelu, a má také dlouhé úzké rukávy. Obdobně, jak jsme to viděli u mongolského lučištníka, má i tento bojovník za opaskem připnutý toulec s šípy, a rovněž pouzdro na luk. Nově má u sebe ještě meč. Jeho hlavu zdobí čapka s pavím perem, jež představovala jeho hodnost.

Pokrývky hlavy byly za mandžuské vládnoucí dynastie nesmírně důležitými oděvními součástmi. Zákonem byly stanovené konkrétní prvky na čepicích, které přesně určovaly postavení člověka a jeho hodnost. Byla to především zdobená zakončení zašpičatělých dýnek těchto pokrývek hlavy, kam se připevňovaly tepané kovové plíšky, na kterých byly posazené

³⁷ Schwarz, M., *Stručná historie států, Mongolsko*. Praha 2010, str. 36.

³⁸ Canz'id, A., *Mongolc 'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

Obr. č. 31

kuličky z polodrahokamů či z barveného skla. Tyto čapky prý Mandžuvé používali již před jejich vpádem do Číny.³⁹ Na obrázku č. 31 je vyfotografováno několik variant těchto čapek s pouzdry, na nichž jsou dobře patrné červené trásně, které splývají ze špiče. Toto specifikum uvidíme také u burjatského a o'oltského kroje ve třetí kapitole.

Zatímco mongolští muži za mandžuské nadvlády nosili stále stejný typ deelu, tedy kabátec se čtvercovou klopou na pravé straně bez rozparku, ženský oděv se změnil. Vdané ženy 13. až 16. století nosily převážně úpravu hlavy *bogtogo* a copan. Od 17. století, a to především u chalchských žen, se začaly nosit účesy se dvěma zdviženými prameny vlasů, které si ženy svíraly mnoha kovovými sponami. Ženský deel získal jednu zvláštnost, jež se do této doby nevyskytovala. Byla to zdvižená ramena u rukávů, která se od této doby začala přišívat zvlášť k trupu kabátce (viz obr. č. 32).⁴⁰

Tato specifická úprava hlavy, kterou si podrobněji popíšeme v následující kapitole, má své rituální opodstatnění. Často jsem se setkávala s názorem, že jde o znázornění beraních rohů, jež mají poukazovat na významnou roli dobytka pro kočovné pastevce. Existuje však také legenda, podle níž mají takto upravené vlasy připomínat křídla bájného ptáka Garudy, který symbolizuje Mongoly. Stejně jako pták Garuda drží ve svých spárech hada, tak jednou sevrou Mongolové Mandžuy a pomstí se jim.⁴¹

Obr. č. 32

³⁹ Heroldová, H., *Čína, země hedvábí*. Praha 2010, str. 88.

⁴⁰ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

⁴¹ Informace na základě konzultace s doc. J. Lubsangdorjiem.

2.7. 20. století

Obr. č. 33, bogdchánův oděv

Přibližně mezi polovinou 18. a počátkem 20. století byl tehdejší národní oděv ustálen díky právním opatřením vládnoucích Mandžů. V roce 1911 došlo k politickému převratu, mandžuská dynastie byla svržena a Vnější Mongolsko vyhlásilo samostatnost. Do čela země se postavil teokratický vůdce *bogdchán*. V této době nastaly velké změny, jež se dotkly také odívání. Byly obnoveny specifické oděvy pro mongolskou šlechtu a vysoké vládní představitele. Nově byl zaveden také oděv pro náboženské hodnostáře. V této době byly navíc stanoveny předpisy pro oděv vojáků.⁴²

Na obrázku č. 33 je oděv bogdchána, který je dnes součástí sbírky patřící do bogdchánova palácového muzea v Ulánbátaru. Je to bohatě prošíváný brokátový kabátec, jehož ornamentální úprava je vytvořena po vzoru mandžuských dračích rouch, jež byla za Mandžů úřednickým oděvem. Kabátec má jinak všechny podstatné prvky typické pro mongolský deel – čtvercovou klopou na pravé straně uzavřené standardně rozmístěnými knoflíčky, límeček, a také střih je zde zachován. Rukáv je v tomto případě zakončen našitým černým lemem, který se rozšiřuje

Obr. č. 34

⁴² Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

Obr. č. 35,

dalo původ současnému vzhledu mongolského oděvu.⁴⁴

Na obrázku č. 35 vidíme dobovou fotografii jednoho z vůdců lidové revoluce Čojbalsana s manželkou v tradičním oděvu. Fotografie byla pořízena někdy v revolučním období. Na další fotografii (obr. č. 36) vidíme téhož revolucionáře, nyní již v uniformě, o několik desítek let později, kdy stál v čele Mongolska.

Dějiny dvacátého století se odehrávaly pro tehdejší obyvatelstvo ve znamení zásadních a rychlým změn. Avšak stejně tak jako tehdy i dnes venkovští stepní pastevcí žijí své životy velmi podobně jako před stovkami let. I přes politické či náboženské změny si udržovali své tradice a na tradiční oděv nedali dopustit. Od dvacátých let minulého století začaly do Mongolska proudit západní trendy a evropský typ oděvu tak zakrátko dobyl vkus moderního městského obyvatelstva. Nicméně vzhledem k potřebám a způsobu života kočovných pastevců je nemyslitelné, aby tyto „cizí“ oděvy převzaly funkci tradičních mongolských krojů.

do podoby kopyta. Tento prvek je však spíše čínský než mongolský.

Na obrázku č. 34 pak vidíme dobovou fotografii pořízenou roku 1911, kde je bankovní kontrolor s rodinou.⁴³

Roku 1921 došlo k převratu, kdy byl bogdchán zbaven světské vlády, a následně roku 1924 byla vyhlášena Mongolská lidová republika. Revolucí v roce 1921 se původní oděv vysokých hodnostářů změnil po vzoru vojenského oděvu. Podle pravidla sem patřila vojenská čepice a deel bez manžet podle politické strany, což prý

Obr. č. 36

⁴³ Tungalag, S., *Torgo tansag goyol*. Ulaanbaatar 2007, str. 28.

⁴⁴ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 160.

3. Tradiční oděv u jednotlivých mongolských etnik

U Mongolů a jejich předků byl oděv ukazatelem příslušnosti k tomu či onomu kmenu a rodu. Znakem mohl být střih, způsob nošení, či konkrétní barva, materiál nebo zdobení. Oděv, tak jako pas, poukazuje na etnickou příslušnost, na pohlaví a věk, a označoval také sociální postavení člověka.⁴⁵

V rámci tradičního oděvu deel je, a vždycky byl, společným prvkem národů s mongolskými kořeny, a pro jedince všech sociálních vrstev. Jak už tomu však často bývá, vyšší, a zároveň bohatší vrstva obyvatel mívá značné možnosti projevit svůj osobitý vkus, a samozřejmě dávat na odiv svůj dobrý šlechtický původ či postavení, a to především svým bohatým oděvem. Tradičnímu deel se tak dostává zdobnosti, rozmanitosti v barvách, drahých tkaninách, oděvních doplňcích, a jsou k němu přidávány i některé další oděvní součásti.

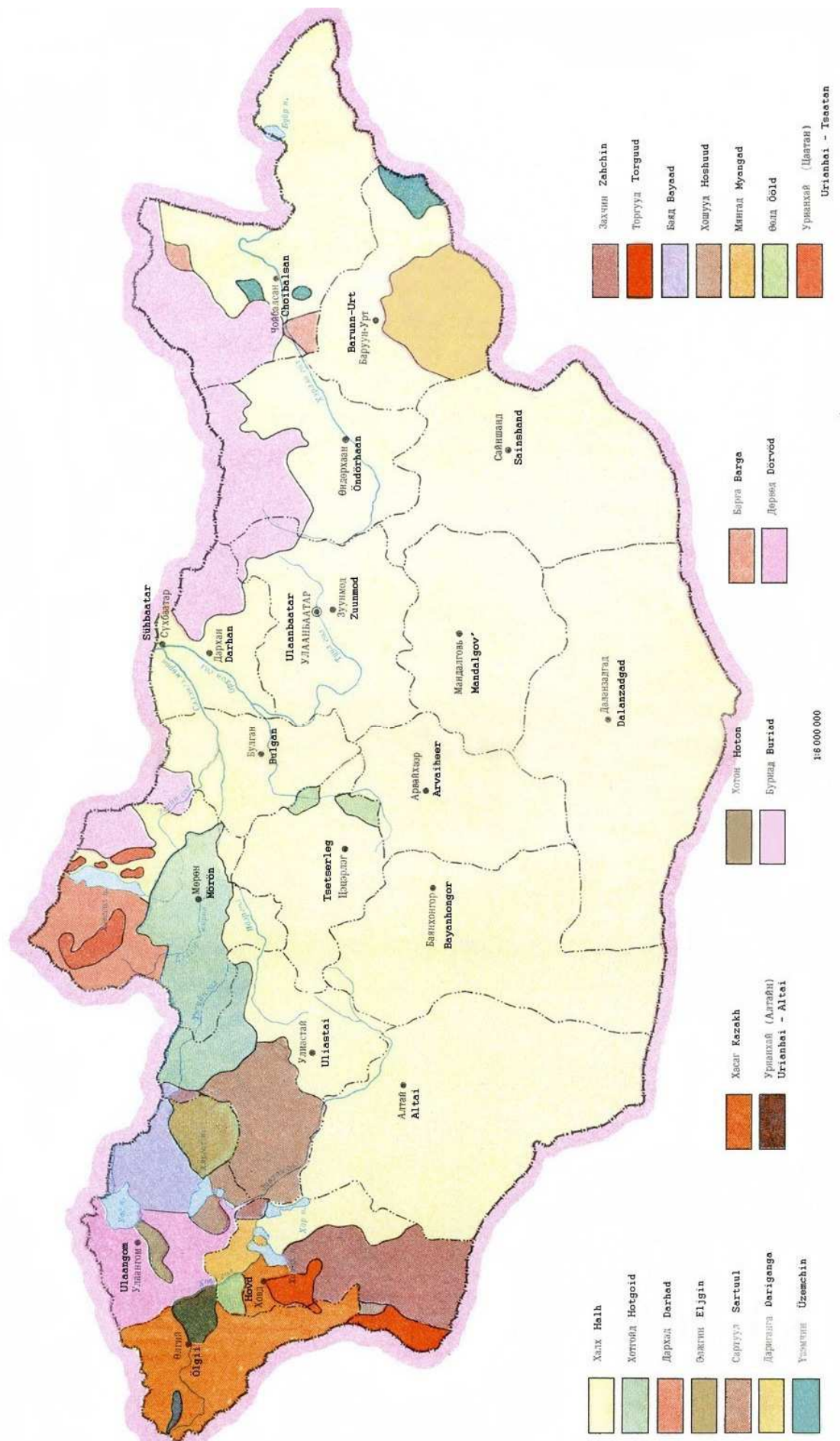
Tato bohatší forma tradičního oděvu, dále můžeme také používat označení kroj, se u jednotlivých mongolských kmenů mírně odlišuje. Některé více a jiné zase méně, což je zapříčiněno také charakterem domovské krajiny každého z kmenů. Jak už bylo řečeno, v Mongolsku se nacházejí jak lesnaté a stepní oblasti, tak i pouštní.

K tradičnímu oděvu však přirozeně patří další oděvní součásti jako je pokrývka hlavy, která má významnou rituální funkci, či obuv, která stejně tak jako sám oděv skrývá nenahraditelné funkční přednosti. U mongolského kroje však musíme přiřadit také další prvky, jež jsou velice specifické a úzce spojené se zbytkem oděvu. Jsou to například šperky a velmi nápaditá úprava vlasů u ženského kroje, nebo drobné tradiční instrumenty, jež jsou bezesporu úzce spjaty s mužským oděvem. Každé z těchto součástí budu věnovat náležitou pozornost v dalších jednotlivých podkapitolách.

V následující podkapitole si budeme základní oděvní prvky podrobněji demonstrovat u výrazně nejrozšířenějšího mongolského kmene Chalchů. Toto etnikum zaobírá skoro 83%⁴⁶ z celkového počtu obyvatel země a žije téměř po celém území Mongolska včetně centrální části země, kde leží také hlavní město. Ač je toto etnikum nejrozšířenější mezi ostatními, jeho

⁴⁵ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 31.

⁴⁶ http://www.toollogo2010.mn/doc/Main%20results_20110615_to%20EZBH_for%20print.pdf.

materiální kultura se zrovna netěší nejširšímu etnologickému zpracování. Začnu s popisem právě u něj, jelikož exponáty, které jsem měla možnost zkoumat v rámci svého výzkumu v Náprstkově muzeu, pocházely z větší části právě od tohoto etnika.

Následně se pak budeme zabírat kroji dalších jednotlivých mongolských etnik, žijících na území vlastního Mongolska i mimo něj. V jejich řazení se budu držet směru od východu na západ. K lepší orientaci viz mapka etnik na předchozí straně.

Z převážné části si budeme všimnat ženských krojů. Zatímco mužské oděvy se od sebe příliš neliší, ty ženské se v některých případech naopak těší velké rozrůzněnosti. Rozdíly jsou patrné i mezi oděvy vdaných a svobodných žen, což je prvek, který sledujeme také u tradičních krojů na území České republiky.

3.1. Chalchové

Obr. č. 37

Na obr. č. 37 vidíme tradiční chalchský kroj, patřící váženému muži a ženě z vysoké vrstvy obyvatel. Na první pohled si lze všimnout členitosti a zdobnosti jejich oděvů. Na tradičním deelu mají oba oblečený kabátek různé délky a žena přes něj ještě dlouhý plášť. Oba mají pro Chalchy charakteristickou letní čapku s bodcem a žena navíc velice specifickou úpravu vlasů (v tomto případě je použita pouhá maketa) s originálními šperky. Mongolské ženy nosí pro nás typické prsteny či náušnice, ale také velmi originální spony a přívěsky.

Rukávy mají ozdobně ohrnuté manžety, kde vyniká podšívka oděvu. Na tyto vyčnívající manžety se také navíc našívaly další zdobné, drahé tkaniny nebo kožešiny v případě zimního oděvu. U ženy pak je patrná výrazně přesahující délka rukávů.

U muže si lze všimnout vyčnívající boty se zahnutou špičkou. Jedná se zde o tradiční vysokou jezdeckou obuv, která k tomuto kroji bezprostředně patří a která má stejnou formu

jak pro muže, tak i pro ženy. Tato kožená obuv vyniká širokou, prošívanou podrážkou složenou z vrstev kůže a plsti. Tento typ obuvi je typický také pro většinu ostatních mongolských etnik.

Oba kroje se vyznačují nápaditostí a pestrostí hedvábných a brokátových látek, ze kterých jsou ušity. Jejich obdoba u prostého lidu bývá zhotovována z bavlněné tkaniny. Deely i svrchní kabátky jsou zdobeny kontrastními lemy s výraznými vzory a ornamenty. Pro odívání mongolských etnik je takové zdobení velmi charakteristickým prvkem.

Jak je patrné z obrázku č. 37, oba tyto oděvy jsou dlouhé až na zem, což společně s dlouhými rukávy ženy pozbývá na praktičnosti, avšak jejich nositelé tak dávají najevo, že jako příslušníci vysoké vrstvy obyvatel nemusí tvrdě pracovat, a vůbec se celkově fyzicky namáhat.

3.1.1. Hantaaz a Hu'rem

Mužský kabátek, *hantaaz*, je téměř výlučně záležitostí chalchských mužů. Je to podšitý kabátek s límečkem dlouhý přibližně do pasu a šit bez rukávů. Nosí se přes deel tak, aby překryl v pase ovázanou šerpu. Překládání lemů a zapínání je obdobné jako u samotného deelu, s výjimkou umístění knoflíčků.

Obr. č. 39

Hantaaz bývá pestře zdoben kontrastními lemy k barvě převažující látky, a zároveň tak, aby se hodil k deelu pod ním. Lemy však bývají velmi častým zdobným prvkem

i pro ostatní části oděvu. *Hantaaz* mívá také často krátké rozparky na bocích nebo další mírně odlišné varianty.

Obr. č. 38

Obr. č. 40

Na obrázcích č. 38 a 39 vidíme ozdobný výřez ve spodní části, což je také častým prvkem u této oděvní součásti. Ozdobné překrytí švů spleteným provázkem či jiným materiálem je u Mongolů rozšířen i u jiných částí kroje, jako třeba u tradiční obuvi, kde je tato technika prováděna pomocí silných kožených provázků. U kabátku na obrázku č. 39 je tento krycí provázek navíc použit jako zdobný ornament nekonečného uzlu ve vnitřních rozích.

Vyskytují se však také jednobarevné vesty.

Na obr. č. 40 vidíme velice bohatě prošíváný brokátový kabátek, podšitý modrým hedvábím.

Obr. č. 41

Pravděpodobně od období Mongolské říše 13. - 14. století se objevuje také varianta svrchního kabátku *hu'rem*, u něhož jsou hlavními odlišujícími se znaky polodlouhé rukávy a rovný přední střih, jehož znaky jsou patrné na obr. č. 29 v druhé kapitole. Od revoluce roku 1924 pak dochází k dalším velkým změnám v odívání. Oděvy jsou inspirované vojenskou módou a rozšiřují se rovné kabátky s dlouhými rukávy, připomínající evropský typ svrchních kabátků. Na obr. č. 41 je kresba ženské varianty kabátku *hu'rem* s dlouhými rukávy a rovně

Obr. č. 42

Obr. č. 43

střiženým zapínáním a na obr. č 42 kombinace kabátků *hantaaz* a *hu'rem* s šikmou klopou a dlouhými rukávy u mužské varianty. Na obr. č. 43 pak vidíme model vestičky *hantaaz* s polodlouhými rukávy, jež je oděna na modrém deelu.

Tradiční zdobení jako je kontrastní lemování či ornamenty nebo stojatý límeček a čínské knoflíčky se v tomto oděvu zachovávají.

3.1.2. Ženský deel

Obr. č. 44

dvě horizontálně oddělené části ženského kabátce je podstatnou odchylkou od střihu současné mužské i ženské varianty. Suknicová část bývá ještě navíc mírně nabíraná. I tento prvek je společný pro mnohá další mongolská etnika.

Figura na obr. č. 44 má na hlavě tradiční chalchský účes vdaných žen a typická chalchská čapka má zde svou letní podobu, kdy je lemována černým sametem – pro mongolské čapky velmi používaným materiálem. U zimní varianty to bývá kožešina. Tyto materiály, používané na čapkách jsou shodné také u mužů.

K oděvu na obr. č. 44 jsou připojeny vysoké jezdecké boty.

Deel chalchských vdaných žen je výraznější a zdobnější než jeho mužská obdoba, a mírně se odlišuje i svým střihem. Jak vidíme na obrázku č. 44, kde je vyobrazen deel a kabátek *uuz'* chalchské ženy, zdobné prvky jsou zde podstatnou součástí oděvu. Kromě široce oblíbeného zdobného lemování po celém obvodu okrajů suknice včetně zapínání na pravé šikmé klopě živůtku, na límečku, a také lemování rukávů, jsou zde ještě další charakteristické prvky.

Rukávy mají zdobně olemované vsadky ze sytějších a bledě červených tkanin a jsou bohatě lemované drahými látkami modrých odstínů. Rukávy mají dále výrazně nabíraná až vycpaná ramena, a hlavně, jsou přišívána zvláště k trupu oděvu, s čímž se budeme výjimečně setkávat i u dalších mongolských etnik. V pase deelu na obr. č. 45 vidíme členitě lemovaný zdobný pás, který oproti tomu mužskému není ovinovací, ale je pevně našit těsně nad linii pasu, kde se ukrývá šev, oddělující hrudní část od části suknicové.

Toto rozčlenění na

Obr. č. 45

3.1.3. Uuz'

Chalchský kroj vdaných žen sestává z nepřepásaného deelu a delšího či kratšího kabátku *uuz'*. Tento kabátek se ve své nejběžnější formě vyskytuje bez rukávů. Na rozdíl od mužského tradičního hantaazu však nemá límeček a dává tak vyniknout tomu, jež je součástí deelu pod kabátkem. Klade se tudíž důraz na volbu zdobných vzorů a ornamentů, a především na volbu barev, které společně tvoří jeden nerozlučný celek. Dekor a zdobné prvky kabátku *uuz'* na obr. č. 46 vychází z tzv.

„dračího roucha“, které má původ v mandžuském úřednickém oděvu.

Obr. č. 46

Obr. č. 47

Uuz' je tvořen dvěma částmi – živůtkem a suknicí. Zapínání je situováno symetricky rovně, a knoflíčky jsou připevněné pouze na živůtku, tedy svrchní části. Spodní část pak volně splývá s deelem a nechává tak ve vzniklé šterbině vyniknout jeho vlastnímu barevnému provedení. Projmutí pro rukávy bývá velmi hluboké.

Délka tohoto ženského kabátku je různá. Někdy bývá kratší než délka deelu, aby tak vespod vynikl zdobený lem jeho suknice, jako to vidíme na obr. č. 46. Některé kabátky bývají stejně dlouhé a některé dokonce i delší, viz obr. č. 47.

Vestička *uuz'* je rozšířena mezi mnoha etniky a má také svůj rituální význam ve spojitosti se ženstvím. Ochraňuje prý mléčné žlázy a páteř. Symbolizuje pilíř, na kterém stojí kostra těla. Taková byla také role ženy – ochránkyně ohně a pokračovatelka rodu. To, že tato oděvní součást není zahrnuta do oděvu mladých dívek, se vysvětluje tím, že pokud dívka žije v domě rodičů, tyto funkce nezastává. Svatební a posvatební obřady ji pak uvádí do nové životní etapy.⁴⁷

⁴⁷ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 134.

3.1.4. Úprava hlavy

Obr. č. 48

Velice zajímavým prvkem v kroji vdané chalchské ženy je úprava jejích vlasů, viz obr. č. 48. Vlasy jsou vyztužené pevnou konstrukcí do tvaru beraních rohů či křídel, která jsou opřená zepředu o ramena. Konstrukce s vlasy je rovnoměrně sevřená několika zdobnými kovovými sponami. Vlasy pak pokračují v úpravě dvou volných copů, anebo jsou na copech

navlečena kovová zdobná pouzdra (viz obr. č. 44 a 48), ze kterých mohou splývavě viset ještě látkové střípce (viz taméž). Typickým šperkem pro chalchské ženy je korunka (*boolt*) ve tvaru plné misky s oušky po stranách a vpředu s přívěsky, které ženě splývají kolem obličeje. Na korunku se pak může navíc nasadit tradiční čapka s bodcem (viz podrobněji v podkapitole 4.4.).

Obdoba této úpravy vlasů vdaných žen se vyskytuje také u kmenů Barga, Dariganga a Mjangat, ke kterým se dostaneme níže.

Obr. č. 49, čínský knoflíček s očkem

Na obrázcích 37, 38, 44 a 47 jsou tradiční chalchské letní či zimní čapky s pevným stojatým dýnkem, více či méně po obvodu členitým. Specifikem této čapky je ostrá, úzká špice vystupující uprostřed se zakončením hlavice, která je tvořena uzlíkem typu čínského knoflíčku, z něž u variant na čapkách ještě vystupuje drobné očko. Tento druhý typ lze vidět u mnoha mongolských tradičních čapek, jimiž se také budeme podrobněji zabývat.

3.2. Udzemčinové

Obr. č. 50

podpaží jsou zavěšeny obdélníkové šátečky z barevných tkanin. Tato ozdoba se u ženských krojů vyskytuje velmi četně.

Vlasy má žena svázané dozadu a ze zátylku jí splývají ozdobná kovová pouzdra a střípce až ke kotníkům, což je ve srovnání s ostatními etniky nejdelší forma této ženské ozdoby. Na střípcích jsou aplikované ještě kovové oblé brože, pravidelně rozmístěné po celé délce, a zakončené sponami odpovídajícího tvaru.

Velice ojedinělou složkou u ženského kroje Udzemčinů jsou originální šperky. Jak je vidět u ženy na obr. č. 52, jsou tyto šperky pospojované z velkého množství sytě červených korálů, jež jsou u těchto národů hodně oblíbené. Červené korály jsou zde doplněné

Udzemčinové žijí na jihovýchodě ajmagu Su'haatar a přibližně ve středu ajmagu Dornod na východě Mongolska. Tradiční oděv mužů je tak jako u Chalchů tvořen deelem a vestičkou *hantaaz*. Součástí mužského kroje na obr. č. 50 je také čapka s vysokým pevným dýnkem.

Ženský kroj je oproti tomu mužskému velice zajímavě řešen. Deel může mít dekorativní vsadky na rukávech nebo může být ušit z jednolitého kusu tkaniny. Kabátek *uuz'* je poměrně dlouhý, po stranách s rozparky, prořezání pro paže je velmi široké a ramena tohoto kabátku jsou mírně prodloužena do stran. Zdobné lemování je velice výrazné, celý kabátek je ohraničen silným pásem černé tkaniny. Po stranách kabátku v místech

Obr. č. 51

Obr. č. 52

bílými, nefritem, jantarem a dalšími drahými kameny. To vše v kombinaci se stříbrem.

Žena má z korálu sestavenou hustou širokou čelenku, ze které jí až těsně nad oči spadají drobné třásničky. Na spáncích je čelenka napojená na stříbrnou sponu, na které jsou pak zavěšeny dlouhé třásně z korálů, jež se kontrastně střídají se světlými drahými kameny.

Žena na témže obrázku má na hrudi ještě několik vrstev přívěsků z polodrahokamů větších rozměrů. Na jejich konci je připevněna stříbrná schránka s velkým červeným korálem. Tato schránka je rituálním předmětem, do kterého si ženy ukládaly modlitby či relikvie.⁴⁸

⁴⁸ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 142.

3.3. Darigangové

Obr. č. 53

Etnikum Dariganga se vyskytuje v jižní polovině ajmagu Su'hbaatar, a částečně také v ajmacích Hentii a Dornogobi na východě země. Na obr. č. 53 vidíme mužský a ženský kroj, které jsou součástí stálé expozice Národního muzea v Ulánbátaru.

Mužský kabátec je šit z jemné tmavě modré tkaniny, na níž vynikají kontrastní květinové ornamenty. Rukávy jsou velmi dlouhé, na ohnutých manžetách vystupuje světle modrá podšívka. Na

tomto mužském deelu je dobře patrný středový přední šev. Za pásem vidíme zavěšené tradiční drobné náčiní. Hlavu muže zdobí velice netradiční měkká čapka, přehozená na levou stranu. S tímto typem čapky jsem se doposud setkala pouze u toho kroje.

Ženský oděv je sestaven z deelu modré, jemné vzorované tkaniny, jehož rukávy mají olemované oranžové vsadky. Kabátek *uuz'* je dlouhý až ke kotníkům a po stranách má rozparky. Z boků kabátku jsou zavěšeny barevné šátečky, které jsme viděli u předchozího etnika, na tomto obrázku však nejsou příliš patrné. Kabátek je šit z bledě modré tkaniny s kruhovými květinovými vzory.

Čapka ženy je velice podobná chalchské tradiční čapce. Zatímco vysoké dýnko z černého sametu přesně odpovídá, vystupující středovýhřeb je u této varianty velice členitě zdobený, tvořen vzorovaným brokátem (viz obr. č. 54). Knoflíček s očkem na špici tentokrát není uvázaný ze silného tkaného pruhu látky, ale je jemně zhotoven z kovu se vsazenými korály a nefrity.

Velice zajímavým zdobným prvkem u kroje vdané ženy je tradiční úprava vlasů. Tak jak vidíme na obrázcích č. 53 a 54, vlasy jsou rozdělené na dva prameny a přibližně v délce k ramenům se vlasy uzavírají do kovových spon či širších pouzder. Na těchto sponách jsou vkládány velké kusy červených korálů. Hustě sepnuté vlasy pak tvoří pevné ploché pruhy, které jsou opřené zepředu o ramena. Přesahující délka vlasů pak volně splývá v copánkách s oděvem.

Součástí zdobení hlavy je také kovová čelenka, opět vykládaná korály. Čelenka je tvořena pevnou uzavřenou obručí, ze které visí střípce z drobných korálků až k očím podobně, jako u zdobení hlavy žen Udzemčínů. Po obou stranách těchto

Obr. č. 54

Obr. č. 55

střípceků visí dva druhy přívěsků. Jeden volně splývá na hrud' a bývá zhotoven buď z korálků, drahých kamenů nebo kovových řetízků. Na obrázcích č. 53, 54 a 55 vidíme obě varianty. Druhý druh přívěsků je propojen z jedné stany čelenky na druhou. Je to několik přívěsků z červených korálů různé délky, které mohou být volné nebo těsně upnuté pod bradou.

3.4. Bargové

Bargové žijí ve střední a severní části ajmagu Dornod, a také v ajmagu To'v jižně od Ulánbátaru. Toto etnikum se však vyskytuje i ve Vnitřním Mongolsku. V tradičním oděvu tohoto etnika sledujeme několik specifik, které se odlišují od většiny ostatních krojů mongolských kmenů.

Nejprve u mužského kabátce hnědé barvy si

Obr. č. 56

všimněme ohnutého límečku, který je u muzejního exponátu na obr. č. 56 vypodložen výztuží. Dalším zajímavým znakem u mužského deelu jsou manžety rukávů. Jsou pevně prošity se svou tmavě modrou podšívkou a dobře tak drží svůj prodloužený střih. Za pásem deelu má kroj zavěšený tradiční nožik v pochvě, váček s tabákem a další mužské nástroje.

Ženský oděv je šit z tmavě modré tkaniny. Rukávy v tomto případě nemají zdobné vsadky na pažích, zdobení rukávů zde tvoří dva pruhy zlatého a červeného brokátu, jež lemují okraj rukávu bez ohnutých manžet. Červený brokát je našit také na límečku, který je u ženského oděvu opět stojatý. Kabátek *uuz'* je taktéž z tmavě modré tkaniny, jež působí jednotlým dojmem společně s deelem. Tento kabátek je velice výrazně zdoben silnými pruhy černé tkaniny, které jsou navíc lemované stříbrnými a červenými proužky. Prodloužené zapínání kabátku je zvýrazněno svislým obdélníkem lemování, s čímž jsme se již setkali u ženské vestičky Udzemčinů. Přes tento obdélník visí dva střípce, které jsou našité pod lemy u krku. Také po stranách kabátku tohoto etnika jsou zavěšeny barevné šátečky. Žena má na hlavě velice rozšířenou čapku *toorcog* – vyztuženou čapku pravidelného kulatého tvaru

Obr. č. 57

v podobě misky. Ve svých variantách mnoha se liší především zdobením.

U obrázku č. 56 je vyobrazen jeden typ kroje, jenž má jednoduchou úpravu vlasů, které jsou učesané do dvou copů. Tato úprava vlasů s kabátkem *uuz'* jsou znakem vdané ženy. Bargové mají však také další úpravu hlavy vdaných žen podobnou výše uvedeným etnikům.

Rukávy modrého zimního deelu u ženy na obr. č. 57 jsou ušity podobně jako ty u chalchského ženského kroje – zvednutá ramena, lemované vsadky a kožešina našitá na manžetách. U kabátku *uuz'* chybí lemovaný obdélník na hrudi a lemy přednic jsou zakončené na svých dolních cípech.

Žena má nasazenou zimní čapku z kožešiny, pod kterou vystupuje stříbrná čelenka vykládaná červenými korály. Vlasy jsou hustě sepnuté stříbrnými sponami, opět vykládané červenými korály. V tomto případě jsou ploché, zaoblené pruhy vlasů příčně zvednuté.

3.5. Burjati

podle polohy vzhledem k tomuto jezeru se Burjati dělí na zabajkalské a předbajkalské, a takto se liší i jejich národní kroje. Zatímco předbajkalští Burjati mají ve svém kroji znaky jiných kultur, ten zabajkalský odpovídá našemu zkoumanému mongolskému typu.

Mužský oděv těchto zabajkalských, a zároveň mongolských burjatských mužů je opět tvořen přepásaným deelem zpravidla modré barvy, která symbolizuje nebe, což je element ochraňující a podporující člověka. Burjati však nosívali také hnědý, tmavě zelený či tmavě červený kabátec. Pro deel burjatských mužů je typické lomené zdobení lemu na hrudní části oděvu, a to třemi pruhy různých barev, pokládáné horizontálně (viz obr. č. 58). Tyto barvy mají svůj rituální význam. Bývá to červená barva vespod, jež symbolizuje oheň očišťující všechno špatné a nečisté. Prostřední barva bývá černá, jež znázorňuje úrodnou půdu, která krmí všechno živé na zemi. A svrchní pruh může být zelený, jako vzkvétající země, nebo také žlutý a světle modrý.⁴⁹ Tento typ zdobení mužského deelu uvidíme také u etnika Darchatů.

Obr. č. 58

⁴⁹ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 116.

Obr. č. 59

Na obrázcích č. 59 a 60 vidíme tradiční burjatskou čapku, kterou nosí muži stejně tak jako ženy. Má pevně vyztužené dýnko, potažené černým sametem, a z tupé špičky modré barvy splývají červené hedvábné střípce.

Pro ženský deel je tak jako u mužů typická modrá barva.

Burjatka na obr. č. 60 je oděna do

kabátce se zdobně ohnutými manžetami našikmo. Na rukávech má pak růžové vsadky s květinovými ornamenty a stříbrnými lemy. Fialová vestička *uuz'* je tentokrát krátká pouze do pasu.

Hlavní ozdobou vdané ženy byl věneček z březové kůry s korály. (obr. č. 60) Tento věneček byl potažený tkaninou, většinou tmavě modré barvy. Na ni se pak našily polodrahokamy ve třech řadách, nejčastěji korál, jantar a lazurit. Uprostřed střední řady byl umístěn největší kámen, od kterého se ostatní kameny na obě strany postupně

zmenšovaly. Každý třetí kámen se odlišoval buď svou barvou anebo

rozměrem. Kameny ve dvou krajních řadách měly stejnou velikost.⁵⁰

Tento typ zdobení hlavy může však v jižní oblasti Burjatské autonomní oblasti vypadat pouze jako čelenka, umístěná na temeni hlavy – kožený proužek pošitý černým sametem s jednou řadou korálů našitých těsně k sobě. Z této čelenky pak visely další přívěsky (viz obr. č. 61).

Obr. č. 60

Obr. č. 61

⁵⁰ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 140.

Obr. č. 62

Pokud jde o zdobení hlavy, u zabajkalských vdaných žen sledujeme jeden velmi zajímavý specifický prvek, jde o pouzdra nebo nosné konstrukce na vlasy (obr. č. 62).⁵¹

Nezbytnou součástí zdobení hrudní části jsou přívěsky, které mohou vypadat jako náhrdelníky evropského typu. Tyto přívěsky jsou na obou stranách připnuté ke zdobení hlavy nebo k vlasům. Často se na nich vyskytují kruhové motivy, mince a odznaky (viz obr. č. 60, 61 a 64).⁵²

Dalším zdobením hrudi vdaných žen byla mince zavěšená na řetízku, zlatá nebo stříbrná větších rozměrů, kterou žena dostala při svatbě od svého manžela. Dále nosívaly na hrudi schránku na modlitby či relikvie. Tyto schránky se lišily podle oblasti, mohly být kulaté, stejně jako čtvercové, hladké nebo zdobené. Tato schránka se také kombinovala se svatební mincí, které byly zavěšené na sobě (obr. č. 64).⁵³

K soupravě šperků vdaných žen také patří přívěsky visící na svrchním oděvu z obou boků ženy (obr. č. 60). Byly to plně zdobené kroužky zavěšené na háčcích, ze kterých

Obr. č. 63, schránky na modlitby nebo relikvie

Obr. č. 64, kombinace schránky a svatební mince, přívěsky

⁵¹ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 143.

⁵² Tamtéž, str. 141.

⁵³ Tamtéž, str. 142.

Obr. č. 65

vystupovaly drobné oblé paprsky. Ze spodních třech visely řetízky, na jejichž koncích byla připojená drobná náčiní praktického rázu ve zdobné úpravě – kleštičky na vytahování třísek, čistítka na uši, na zuby nebo třeba jehla. Na přelomu 19. a 20. stol. byly ve všech zabajkalských oblastech přidány ještě nožík a náčiní na rozdělání ohně.⁵⁴ Tento zdobný prvek však není záležitostí pouze burjatských žen, vyskytuje se také například u ženského oděvu Bargů.

Oděv dětí, chlapců i dívek, byl do určitého věku obdobný. Opět to byl typ překrytého a přepásaného kabátce. Zatímco mužský oděv si zachovával stejný vzhled po všechny periody svého života, až na barvu svého oděvu, u dívek docházelo ke změnám jak u oděvu, tak i v úpravě hlavy. Dosažením dospělosti, ve věku 14 - 15 let, si dívka začala oblékat oděv sšitý ze dvou částí, z živůtku a mírně nabírané sukně. Šev byl pak v pase překryt ozdobným páskem. U tohoto dívčího oděvu scházela tradiční vestička (viz obr. č. 65).

Úprava vlasů dívky byla v souladu s určitým obdobím věku. Mladé dívky nosily jeden cop spletený na temeni hlavy. Ostatní vlasy, které nebyly v copu se holily. Když dívka dosáhla věku 13 - 15 let, tyto zbylé vlasy si nechala dorůst a z nich se pak zaplétaly další copánky na spáncích a na zátylku, což byl takový první odlišující znak od chlapců. Mezi 14. - 16. rokem si dívky začaly svůj cop zdobit a na temeno hlavy si připevňovaly kovový plíšek ve tvaru srdce, což bylo znamení pro ostatní, že k ní mohou posílat dohazovače. Od svatby už žena nosila dva zapletené copy.⁵⁵ Takovýto typ dívčího oděvu a úprava vlasů se velmi shoduje také s tradicí ostatních mongolských etnik.

K burjatskému kroji patří také vysoká kožená obuv, avšak tentokrát chybí zvednuté špičky, které jsou tak typické pro mongolská etnika.

⁵⁴ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 146.

⁵⁵ Tamtéž, str. 128.

3.6. O'olti

Obr. č. 66

O'olti jsou malým etnikem středního a částečně také západního Mongolska. Obývají východní oblast ajmagu Arhangai a severozápadní území ajmagu Hovd. Mužský deel sladěných modrých odstínů na obr. č. 66 má ohnutý límeček. Na figuře vidíme čapku typu *toorcog*, opět sladěnou do modré barvy.

Obr. č. 67

Ženský oděv se těší poměrně mnoha zvláštnostem, které u

ostatních mongolských etnik nemají obdobu. Kabátek *uuz'* u ženy na obrázku č. 67 se skládá pouze z jedné, hrudní části. Je to volnější krátká vestička s širokým lemovaným projmutím a s velmi netypickými postranními cípy. Po obou stranách navíc splývají pestré látkové štrápe, které zde představují ozdobné přívěsky zavěšené v podpaží na kabátku.

Úprava hlavy je také originální. Vlasy jsou svázané dozadu a na hlavě je posazená čapka s červenými třásněmi, již jsme si představili u Burjatů. Čapka O'oltů však na rozdíl od té burjatské má přední část zúženou do špičky (viz obr. 68). Zezadu na vlasech má žena připevněné volné přívěsky, které splývají s oděvem přes hrudník. Jsou to látkové pásy s kovovými sponami, na které jsou ještě zavěšené třásně.

Obr. č. 68

3.7. Darchati

Obr. č. 69

bývá šit ze světlé tkaniny. U zimního kabátce na obr. č. 69 vystupují kontrastní lemy černé barvy na spodním okraji, a také v okolí šikmé klopě. Zdobný prvek límečku je tvořen černým lemováním a červenými proužky po celém obvodu. Zdobné manžety rukávů jsou pokryty kožešinou.

Velmi specifickým prvkem je stupňovitá vykrajovaná nášivka na klopě, která se skládá ze silného černého pruhu tkaniny a z užšího žlutého pruhu. Na tento typ zdobení jsme narazili již u Burjatů, kde jsme si jeho význam vysvětlili blíže.

Na obr. č. 70 má muž nasazenou kožešinovou čepici typu chalchské čapky *erleemuuz*. Čapka má pevné miskovité dýnko, po jehož obvodu spadají čtyři různě velké chlopně, jež chrání čelo, uši a zátylek. Na temeni hlavy pak vystupuje chocholka z kožešiny, kterou je podšitá celá čapka.

Darchati jsou zčásti etnikem zalesněného severního Mongolska, kde žijí ve východní oblasti od jezera Ho'vsgol ve stejnojmenném ajmagu. Vyskytují se na jihozápadě ajmagu Bulgan, na celém území středomongolského ajmagu O'vorhangai, na východě ajmagu Dornod, jihovýchodě ajmagu Gobi-Altai, a také v centrálním ajmagu To'v. Mapka rozmístění mongolských etnik na str. 38 je v tomto případě chybná.

Ačkoliv mi v mé sbírce chybí tradiční кроj darchatských žen, je třeba zmínit se i o tomto početném etniku a jeho oděvu. Deel darchatských mužů

Obr. č. 70

3.8. Urianchajci

Pro toto etnikum jsou domovinou lesní oblasti severozápadního Mongolska a jeho pohraničí. Dělí se na tzv. Caatany, kteří žijí západně od jezera Ho'vsgol na severu země a na altajské Urianchajce žijící na západě země kde obývají jihozápadní oblasti od jezera Har us a téměř na celém území ajmagu Bayan-O'lgii. Mapka s etniky na str. 38 se zde také rozchází. Nejdříve se zaměříme na Caatany.

Obr. č. 71, Urianchajci (Caatani)

Na obrázku č. 71 jsou muž a žena v zimních oděvech. Oba mají zimní kožešinovou čepici. Bílý mužský kabátec s kontrastními černými lemy vyniká několika specifickými detaily. Deel je podšit světlou ovčí kožešinou a jeho ohnutý límeček je zdoben obdobnou kožešinou jako čepice. Lem šikmé klopky má pod krkem ostrý výřez a lemy kolem rozparků po stranách, končících v oblasti kolen, jsou zakončené oblým ornamentálním tvarem v podobě mraků.

Ženský kabátec vyniká dlouhými, výrazně zúženými rukávy, jež mají zelené lemování stejně tak jako široké, zkosené

lemování klopky. Fialová vestička *uuz'* se žlutočervenými lemy je dlouhá přibližně jako samotný deel. Ramena jsou protažena do značné šířky, takže prořmutí pro rukávy deelu působí zaobleným výřezem. Zajímavým prvkem, jenž se objevuje u etnika Urianhajců, je široký svrchní límeček bílé barvy.

Zdobení ženského kroje a její hlavy je tentokrát poměrně jednoduché. Ze zátylku ženě splývají černé stuhy s ornamenty, na které jsou připojeny černé střípce. Ze šperků je žena ozdobena pouze řetízekem s mincí a tradičními náušnicemi, jež se skládají z kroužků, na kterých jsou zavěšeny řetízkové přívěsky.

Obr. č. 72, Urianchajci (Altajští)

Tradiční oděv altajských Urianhaiců se se svými východnějšími příbuznými v mnohém shodují, v něčem se ale také odlišují (viz obr. č. 72).

Mužský кроj je opět tvořen deelem světlé barvy, nikoli však bílou. Černé lemy kabátce jsou obdobné, v místech pod límečkem se nachází v lemování tentýž zářez, lemy suknicové části nejsou tak silné a nemají ornamentální zakončení.

Rukávy jsou velmi dlouhé. Muž má na hlavě barevně sladěnou teplou čapku.

Ženský oděv je složen ze světlého deelu a dlouhé vestičky *uuz'*. Rukávy deelu jsou dlouhé a zakončené úzkými manžetami s výběžkem na vrchu. Vestička má mírně nabíranou suknicovou část, stejně tak tomu je u ženského kabátku Caatanů. Ramenní části jsou prodloužené a vyztužené, a shodně se vyskytuje také bílý široký límec. Po stranách kabátku jsou zavěšeny stříbrné spony, ze kterých splývají oblíbené barevné šátečky.

Zdobení hlavy je obdobné jako u Caatanů, je tvořeno lemovanými černými stuhami přecházejícími do střapců, rovněž černé barvy. Vidíme také stejný typ náušnic. Na hlavě má v tomto případě figurína tradiční letní čapku *toorcog*.

3.9. Bajati

Obr. č. 73

Rovněž jsou u něho prodloužena široká ramena, na kterých je rozprostřen bílý límec. Zajímavým prvkem u

Obr. č. 75, čapka *zoo*

s varhánkovým dýnkem a střapci.

Bayati jsou etnikem severozápadního Mongolska, žijí v oblasti východně od jezera Uvs. Zatímco mužský oděv je téměř totožný s oděvem altajských Urianhaiců, ženský oděv má svá specifika. V některých prvcích se však také shodují.

Rukávy ženského *deelu* jsou na každém z obrázků bayatských žen rozdílné. Na obr. č. 73 jsou poměrně úzké a směrem k dlaním se ještě více zužují. Ty na obr. č. 74 jsou nastavované a rozšiřují se do zvonu či tvaru kopyt. *Deel* se vyznačuje stejnou zvláštností, jako tomu bylo u Caatanů, a sice netypickým zapínáním přednic *deelu*. Od krku se táhne přímá linie uprostřed a v oblasti pasu uhýbá na pravou stranu. Takovýto typ zapínání je rozhodně ojedinělým specifikem několika severských kmenů.

Kabátek *uuz'* je obdobně dlouhý přibližně jako samotný *deel*, je bohatě lemován a shoduje se také v hlubokém výkroji projmutí.

Obr. č. 74

zdobení hlavy bayatských žen jsou přívěsky se střapci, napojené na stuhy. Jsou tvořeny kovovými válečky a kruhovým kovovým štítkem, na který jsou napojeny tři černé střapce. S podobnými ozdobami jsme se doposud setkali u přívěsků, připojených k bokům svrchního oděvu.

Na obr. č. 73 a 75 je tradiční bajatská čapka *zoo* (*300*)

3.10. Chotoni

Obr. č. 76

čně
zapletené vlasy do dvou copů
splývajících na záda. V místech
přibližně pod lopatkami se copy
propojují, a je na nich zavěšen
zdobný pruh, jenž se skládá z
pravidelně kladených volných
černých střapců a drobných
kovových kroužků, přičemž
jejich četnost se směrem dolů
snižuje. Tento zdobný pruh
sahá až ke kotníkům ženy.

Specifickou ozdobou hlavy je také
jednoduchá chotonská čapka,
která není podložená a tolik
vyztužená jako ty, co jsme
měli možnost vidět doposud.

Chotoni žijí jihozápadně od jezera Uvs na severozápadě země. Na mužském kroji nejsou zvláštní znaky, jimiž by se odlišoval od běžného typu oděvu.

Naopak ženský кроj skrývá mnoho zajímavých a ojedinělých detailů. Jak vidíme na obrázcích č. 76 a 77, ženský deel má opět rovné zapínání přednic, které v pase uhýbá na pravou stranu, obdobně tomu bylo u etnika Urianchaj a Bajat. Tmavomodrý deel i stejně barevně sladěný kabátek *uuz* jsou lemované růžovým brokátem na rukávech, u zapínání a u pravého rozparku deelu.

Kabátek *uuz* se vyznačuje polodlouhými rukávy, které u tradičních krojů ostatních etnik bývají vidět velice zřídka. Po obou stranách má deel navíc krátké rozparky.

V kroji chotonských vdaných žen se objevuje velice zajímavá úprava hlavy. Jak vidíme na obr. č. 77, žena má tradi

Obr. č. 77

3.11. Do'rvoti

Obr. č. 78

oděvu je tvořeno lemovanými pruhy tkaniny, na nichž jsou vyšité ornamenty s připnutými kovovými ozdobami. Na tomto pruhu je následně zavěšen kruhový ornament z kovu a na něm tři černé střípce.

Černé pruhy tkaniny, které jsou zavěšeny na zátylku ženy druhého kostýmu, jsou obdobné jako u předchozí varianty. Střípce s kruhovým ornamentem však nejsou součástí zdobení hlavy, nýbrž vlastního oděvu, kde jsou zavěšeny na bocích svrchního kabátku, zpod kterého vystupují barevné šátečky. U obou krojů pak vidíme náušnice a charakteristickou čapku, která je velmi podobná chotonské.

Do'rvoti jsou etnikem severozápadního Mongolska žijící ve východní oblasti od jezera Uvs, obdobně jako Chotoni, avšak území obývané Do'rvoty je rozsáhlejší.

Na obrázcích č. 78 a 79 vidíme dva mírně odlišné kroje vdaných žen. První oděv sestává z tmavě modrého deelu s bílým lemováním na rukávech, jež se směrem k dlaním zužují. Rukávy mají zašpičatělé svrchní okraje. Kabátek *uuz'* je opět velmi dlouhý jako samotný deel a svým barevným provedením pasuje k deelu.

Také druhý kroj je laděn do modrých odstínů, lemy kabátku i deelu jsou laděné do žlutozelené barvy. Rukávy druhého kroje jsou široce střižené, taktéž svedené do špičky. Tato zakončení jsou našita zvlášť, což není typicky mongolský prvek, nýbrž čínský, s nímž jsme se setkali také u kmene Bajatů. Oba oděvy mají široký bílý límec.

U zdobení hlavy se kroje mírně odlišují. Zdobení hlavy prvního

Obr. č. 79

3.12. Mjangati

Toto etnikum žije na poměrně malém území severně od jezera Har us na západě Mongolska, a nachází se také v ajmacích Ho'vsgol a Gobi-Altai. Mužský kroj nám ani tentokrát nenabízí žádné zvláštní odlišné znaky. Barvou i lemováním věrně odpovídá oděvu altajských Urianchajců, jejichž domovinou je oblast velmi blízká Mjangatům. Tento oděv však postrádá zářez v lemu pod krkem.

Ženský kroj na obr. č. 80 nás na první pohled upoutá svými nápaditými a zajímavými detaily, jež se velmi podobají těm u chalchského kroje. U deelu vidíme jasně nápadné rukávy, které vynikají také svou délkou – rukávy mají nabíraná ramena a samotná délka rukávů sahá až ke kolenům. Rukávy jsou zdobené lemy a jsou tvořeny čtyřmi různými druhy tkaniny. Kabátek *uuz'* je jednoduchý a střižený poměrně těsně k tělu. Na bocích ženy jsou zavěšené zdobné střípce.

Zdobení hlavy dobře koresponduje s originální čapkou, jež má docela úzký profil dýnka. Dýnko čapky vystupuje do špičky zakončené čínským knoflíčkem. Kožešinová krempa

čapky na obr. č. 81, na rozdíl od pokrývek

hlavy, s nimiž jsme se doposud setkali, vybíhá spíše do stran a ne úzce do výšky.

Na hlavě má žena čelenku s červenými korálky a vsazenou kovovou broží v podobě kosočtverce. Po stranách jsou na ni zavěšeny přívěsky. Vlasy (v případě obr. č. 81 jde pouze o šablonu) jsou sčesané do širokých pruhů sepnutých kovovými sponami různých tvarů, ze nichž vystupují černé pruhy tkaniny pošívané brožemi a korálky v zajímavém zkříženém provedení. Toto zdobení hlavy dále pokračuje dalšími přívěsky a střípci.

Obr. č. 80

Obr. č. 81

3.13. Dzachčini

Obr. č. 82

Dzachčini žijí na západě země, v oblasti táhnoucí se na jih od jezera Har us. Tradiční mužský deel Dzachčínů je tvořen tkaninou světlé barvy (často bílé) s kontrastními černými lemy. Zdobné lemy se tentokrát mírně odlišují. Lem, jímž je pokryta pravá šikmá klopa, je ukončen středovým švem kabátce. U mužských oděvů, které jsme doposud viděli, tento lem pokračoval i přes levé rameno.

Ženský oděv je podobný oděvům většiny severských etnik. V případě obrázku č 82 jde o vínově červený deel se zúženými rukávy a našitými pevnými manžetami kontrastní barvy s výstupkem. Barevně sladěný kabátek *uuz'* má mírně našasenou suknicovou část. Jeho bílé lemy jsou obšité cihlově červenou výšivkou, kromě spodního okraje. Ramena vestičky jsou i tentokrát protažena do boků. Součástí tohoto kroje je také

široký bílý límec.

Specifická je pro tento kraj čapka a zdobení hlavy. Tradiční čapka má jednoduchý tvar a ani jedna z částí – krempa a dýnko – nijak nevystupují. Dýnko je pošito kožešinou a spodní vyztužená část černým sametem. Splývající přívěsky jsou jednoduché, tvoří je černá tkanina, na níž je aplikována kontrastní bílá výšivka. Na černých pružích jsou řetízky zavěšené bílé hlavice s visícími černými střípci.

Na obr. č. 83 je zobrazen zimní ženský deel. Ve své jednoduchosti odpovídá mužskému kabátci, a to především svým barevným provedením. V oblasti ramenou a těsně pod pasem, je tento deel pestře zdoben velice hrubou výšivkou. Tento typ výšivky se vyskytuje také u rituálního oděvu mongolských zápasníků při svátku Naadam.

Obr. č. 83

3.14. Torguuti

Obr. č. 84

Torguuti jsou kmenem jihozápadní části ajmagu Hovd. Mužský oděv odpovídá předchozím oděvům. Na obr. č. 84 vidíme tmavomodrý deel s černými lemy a světle modrou podšívku, přepásaným žlutým pásem. Také u tohoto oděvu se vyskytuje zářez u lemu v místě pod krkem. Na hlavě figury vidíme namísto čapky ovázaný pruh bílé látky. Tento typ úpravy hlavy je v Mongolsku všeobecně velice častým jevem.

Ženská figurína na obr. č. 85 je oblečena do velice podobného oděvu jako byl u dzachčinského ženského kroje. Kabátek *uuz'* i deel je sladěn do přírodní barvy. Rukávy jsou zúženy a nastaveny zašpičatělými manžetami s cihlově červenými lemy. Stejně lemy pak zdobí také okraje kabátku *uuz'*. Červené lemy jsou zdobeny světlou

Obr. č. 85

Obr. č. 86

výšivkou. Na bocích má kroj zavěšené barevné pruhy látky. Zdobení hlavy je také podobné předchozím typům, jsou to černé lemované pruhy, na které jsou stříbrnými sponami napojeny černé střípce.

Zajímavou součástí torguutského oděvu je bohatě zdobená čapka typu toorcog (obr. č. 85 a 86). U obou modelů je patrné, že jeho zdobné prvky jsou rozdělené do dvou částí.

Tu spodní tvoří hustě zdobený pás vpředu s broží a horní část se skládá z různě velkých ornamentů na kontrastním podkladu. Tato svrchní část je pak zakončena čínským uzlíkem, z něhož visí červený střípce. Jak je patrné z obrázku č. 85, ústí čapky je poměrně úzké a

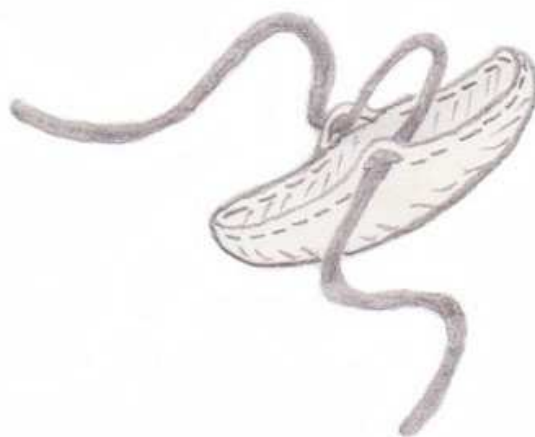
Obr. č. 87

po nazutí omotává kolem kotníku a lýtku nohy (obr. č. 87), a umožňuje tak její pevné uchycení k podrážce. Samotná noha je pak navlečena do jakési silné punčochy či ponožky, jež je zhotovena z plsti ovčí vlny. Obě tyto obuvní součásti jsou ponechané ve svých přírodních barvách a nejsou nijak jinak zdobené či barvené.

nezakrývá příliš velkou část povrchu hlavy, plní spíše zdobnou funkci. Podrobněji si tuto čapku rozebereme v podkapitole 4.3.2.

Torguuti nosí kromě vysokých jezdeckých bot také velice svérázný typ obuvi, jež vidíme u obou figurín z ulánbátarského Národního muzea (obr. č. 84 a 85). Tato obuv se skládá ze dvou hlavních součástí, a sice ze silné podrážky, vyrobené z jednolitého tvrzeného kusu kůže (viz obr. č. 88). Po stranách této podrážky jsou očka, v nichž je provlečená

stuha, která se

Obr. č 88

3.15. Kazaši

Obr. č. 89

stranu, což je zásadním rozdílem mezi turkickými a mongolskými etniky. Muž vlevo má za svým pasem zavěšen nůž. Kalhoty jsou v tomto případě svrchním oděvem, jenž není zastrčen do vysokých bot a může být tedy i zdoben. Kazašská obuv nemá ohnuté špičky. Oba mužské kroje mají s mongolskými velmi podobné pokrývky hlavy oproti ženským krojům.

Podobnosti vidíme také u ženského oděvu (viz obr. č. 90), který je obdobně sestaven ze spodního dlouhého šatu a kabátku či svrchního kabátce se zdobným lemováním. I u těchto krojů je patrná obliba v kontrastech.

Kazaši jsou turkickým nikoli mongolským kmenem. Považují však za důležité je zahrnout do tohoto výčtu, jelikož tento národ tvoří poměrně početnou národnostní menšinu v západním cípu Mongolska, kde žije něco málo přes 100 000 Kazachů.⁵⁶ Je tedy velice pravděpodobné, že se tato etnika, žijící vedle sebe v jednom státě, budou ovlivňovat.

U tradičních oděvů Kazachů můžeme vidět mnoho podobností s mongolskými. Například u mužských krojů (viz obr. č. 89) vidíme přepásané svrchní kabátce, které se zavínají na levou

Obr. č. 90

⁵⁶ http://www.toollogo2010.mn/doc/Main%20results_20110615_to%20EZBH_for%20print.pdf.

3.16. Kalmyci

Obr. č. 91, Kalmycká republika

Kalmyci jsou mongolským kmenem, jenž na přelomu 16. a 17. století překočoval k dolnímu toku řeky Volhy, kde dnes žijí v Kalmycké republice v rámci Ruské federace (viz mapka na obr. č. 91). Kalmycký tradiční oděv je velice zajímavý a v mnohém se shoduje s

mongolským. Na portrétu (obr. č. 92) jsou vyobrazeni muž a žena v tradičních krojích. Muž je oděn do jednoduchého rovně střiženého volně přepásaného šedého kabátce. Za pasem na levém boku má přichycená drobná náčiní, především váčky a drobná pouzdra. Kabátec dosahuje přibližně ke kolenům. Do vysokých bot jsou zastrčené široké kalhoty, které jsou barevně sladěné s deelem. Podstatnou změnou u mužského kabátce je výskyt ramenního švu. Rukávy se přišívají zvláště k trupu, což se u mužských deelu mongolských etnik nevyskytuje. Na hlavě má muž nasazenou tradiční čapku s kosočtvercovým dýnkem v kontrastní žluté barvě. Takovýto typ čapky je specifikem pouze tohoto etnika. Jak je patrné z portrétu, obuv obou postav není stejného typu jako obuv ostatních mongolských etnik. Je šita z jemnějšího a měkčího materiálu, který lépe vystihuje tvar chodidla a obuv ženy má navíc neobvyklou barvu.

Ženský oděv je více podobný mongolským krojům než ten mužský. Je obdobně sestaven z deelu a kabátku uuz', a ve své podstatě odpovídá především krojům kmenů severozápadního Mongolska, jako jsou

Obr. č. 92

Urianchajci, Bajati či Chotoni. Kabátec ženy na portrétu má odpovídající střih hrudní části.

Obr. č. 93

je dýnko tvořené volnými střapci (viz obr. č. 93). Velice zajímavý je pak zářez v ústí čapky v oblasti čela připomínající zdobné lemy mužských deelů u některých výše zmiňovaných etnik.

Lemované zapínání je rovné a v oblasti pasu ostře uhýbá doprava. Vestička je delší než samotný kabátec a její ramena jsou stejným způsobem protažena do stran. Rukávy deelů se směrem k ústí zužují a jsou zdobené výšivkou. Na kroji kalmyckých žen je několik velice svérázných detailů, které u výše zmíněných etnik nemají obdoby. Jak lze vidět u všech třech oděvů (obr. č. 92, 93 a 94), vestička se zapíná čínskými knoflíčky hned u krku a stuhami v pase. Tyto stuhy jsou součástí lemů, a jsou protaženy tak, aby se daly zavázat. Na stuhách visí medailon a střapce. Dalším velice zajímavým prvkem je čapka kalmyckých žen. Tato čapka může mít dýnko tvarované do kosočtverce stejně jako je tomu u mužských čapek (viz obr. č. 94), nebo dokulata, kde

Obr. č. 94, kalmycká princezna

4. Oděvní součásti a doplňky

„Obuv, pokrývka hlavy a samotný národní oděv Mongolů představuje jednotný celek, ve kterém není nic zbytečného, je promyšlený každý detail.“⁵⁷

4.1. Obuv

Obr. č. 95

Tradiční mongolská obuv je velice svérázným oděvním prvkem mongolského kroje, která podobně jako oděv samotný ukrývá mnoho užitečných funkcí pro tradiční způsob života Mongolů.

Jsou to jezdecké boty jednotné holínkové formy vysoké přibližně pod kolena a dostatečně široké, aby se do nich daly zasunout nohavice kalhot, a nejen ty. Mongolové mají totiž ve zvyku využívat široké ústí holínek pro přenášení různých drobností, podobně jako to dělávají u hrudní kapsy deelu. U starších lidí to bývá tradičně oblíbená dýmka, zatímco mladí Mongolové volí spíše vždy hodící se nůž,⁵⁸ což výrazně přidává na jejich praktičnosti.

Vlastní bota je tvořena ze tří částí – holenní *tu'rii* a chodidlové *zulag*, které jsou k sobě přišity hlavním spojem *boom*,⁵⁹ přičemž každá z nich je sešitá ze dvou stejných dílů tvrzené kůže. Třetí část – podrážka *ul* se skládá z několika vrstev plsti a dvou vrstev silné kůže. Tyto vrstvy bývají zespoda prošíty nití z přírodních vláken.

Výrazným znakem tohoto typu obuvi jsou zdvihnuté špičky nahoru. Není to sice nic ojedinělého, také u historických oděvů z oblasti blízkého východu se setkáváme s tímto

⁵⁷ „И обувь, и головные уборы моголов, и сам национальный костюм представляют единый ансамбль, в котором нет ничего лишнего, продумана каждая деталь.“ Коčeškov, N. V., *Dekoratívnoje iskusstvo mongolozazyčnych narodov XIX – seredina XX veka*. Moskva 1979, str.79.

⁵⁸ Na základě konzultace s Бс. Dashmou Enkhtaivan.

⁵⁹ Badamhatan, S. a kol., *BNMAU-iin ugsaatanii zu'i, Halhiin ugsaatanii zu'i*. Ulaanbaatar 1987, str. 156.

jevem, avšak zde nemůžeme s jistotou říci, že se v praxi dochoval až dodnes. U mongolského lidu se tento zvyk přisuzuje několika důvodům. Ten nejpodstatnější vychází z víry, který i přes jiné vlivy mají v sobě lidé pevně zakořeněn. Podle něj je přírodní božstvo země „matkou“ a nebe „otcem“, a proto se při chůzi nesmí země rušit. Další odůvodnění je zcela praktické povahy, totiž, že boty se zdviženými špičkami nahoru lépe drží ve třmeni při jízdě na koni.

Fakt, že se tradiční oděv během plynutí času téměř nezměnil, platí také o obuvi, a to včetně souměrnosti chodidel. U této obuvi se totiž nerozlišuje pravá a levá bota. Bývá obvyklé, že člověk nosí po celý život jediný pár bot, pokud to jeho trvanlivost dovolí, a tak se bota časem chodidlu přizpůsobí. Stejnou obuv nosí také děti, přirozeně však odpovídající velikosti.

Obr. č. 96, obutá noha ve třmeni

Obuv bývá často bohatě zdobená pestrými barvami, ornamenty a koženými aplikacemi, a to i plastickými. Pro zdobení koženými prvky se používá buď jednoduchý výřez z kůže, který je rovnou našíván nebo nalepován na povrch boty, anebo se vytváří plastická aplikace, což je výrazně častější typ výzdoby. Pro získání plastické kožené aplikace se používá

Obr. č. 97, dřevěná matrice

poměrně složitá technika vytlačování. Využívá se při ní speciální dřevěná šablona – matrice (viz obr. č. 97) s nejrůznějšími vzory a ornamenty. Předem ve vodě smočený kousek vydělané kůže se vloží a přilepí na tuto matrici a pozvolna tupým koncem nože se do kůže vytlačuje výřez obrazce. Po usušení se obrys vypuklého ornamentu na kůži vypaluje speciálním šídlem a prošívá se. Takto tedy získáme vypuklý vzor na kůži.⁶⁰

Často můžeme také vidět kožené aplikace prokládané kontrastními výplněmi tkanou látkou (viz obr. č. 98). Drobné volné prostory mezi jednotlivými články a liniemi vzoru se vystřihají,

⁶⁰ Kočeškov, N. V., *Dekoratívnoje iskusstvo mongolozazyčnych narodov XIX – serečina XX veka*. Moskva 1979, str. 73.

Obr. č. 98, látkové výplně v kožených aplikacích

a pak se pod vzorovaný celek vloží kusy látky a prošijí naskrz. Nakonec se celá tato část našije na danou oblast na botě.

Pokud jde o barevné provedení, Mongolové si potrpí na kontrastní a výrazné barvy u bot stejně jako u oděvu. Bohatost zdobení se přirozeně liší podle možností a společenského postavení. Dobrým příkladem jsou bohatě zdobené

boty posledního mongolského bogdchána, které jsou pokryté barevnou výšivkou po celém vnějším povrchu holínky (viz obr. č. 99), a představují tak druhou techniku zdobení. Jde o velmi jemnou výšivku na tvrdé kůži, což vyžadovalo opravdové umění od jejich tvůrce.

Nedílnou součástí tradičních mongolských jezdeckých bot je zvláštní typ ponožek. Každý pár těchto ponožek se zhotovuje ke konkrétnímu páru bot a jejich velikost a zdobení si tudíž odpovídají. V letním období nosí Mongolové ponožky ušité z plátna a v zimním období z plsti. Pro své výborné izolační vlastnosti ovčí vlny, o nichž budu mluvit dále, se však plstěné ponožky nosí i v letním období. Tradiční výroba plsti je taktéž u mongolských pastevců velmi zajímavou a originální záležitostí, jejíž průběh uvádím v šesté kapitole.

Ponožky bývají sešité ze dvou stejných částí s umístěním stehů vpředu a vzadu po celé délce od chodidel až po kolena. Zadní – lýtková část zůstává většinou nesešitá pro snazší úpravu velikosti a těsnější přilnutí k noze. Podélně jsou ponožky pravidelně prošité ze shora dolů (viz obr. 100). Na spodek chodidla je přišita silnější podrážková část, o něco hustěji prošitá. Zevnitř je pak našita podšívka. U

Obr. č. 99

Obr. č. 100

plstěných ponožek prošívání chybí a chodidlová část je složena z více menších kusů plsti (viz příloha, str. 102).

To, co dělá tyto zdánlivě jednoduché ponožky zcela specifickými, je přesah horního lemu přes ústí bot přibližně devíticentimetrovým zdobeným pruhem *haraa*. Tento ozdobný pruh je tvořen buď pevnou koženou aplikací, výšivkou na tkané látce nebo pouze našitou barevnou tkaninou, která bývá často z hedvábí, brokátu a jiných ozdobných látek.

Také u mongolské tradiční obuvi se setkáváme se zvyklostmi, jež se mezi Mongoly dodržují dnes stejně jako kdysi. Například, po vyzutí bot večer před spaním, musí boty zůstat stát na zemi u zadní části postele, a nikdy ne u hlavy.

Zároveň musí špičkami směřovat do středu jurty, ale nikdy ne k *hoimoru* – rituálně nejčestnějšímu místu v severní části jurty.

Boty mají široké hrdlo otevřené k nebi, což je dobré znamení. Znázorňují tak nádobu, která se dá něčím naplnit – symbolizuje hojnost.

Nenosí se boty někoho jiného, výjimkou jsou však zděděné boty po přímém příbuzném. Jsou také považovány za dobrý, pozitivní dar.⁶¹

V dnešní době jsou mongolské tradiční boty stále oblíbené, nicméně v tomto směru přichází nové trendy s možností nákupu jednoduchých levných bot ve srovnání s nesmírně náročnou prací při jejich výrobě tradičním způsobem.

⁶¹ Havlíčková, V., *Mongolská tradiční obuv*. Mokrovraty 2010, str. 28, 29.

4.2. Pás

Obr. č. 101

Pás *bu's*, jímž si mongolští muži, a v současnosti obdobně i ženy, převazují své kabátce, má stejně důležitou roli jakou hrál v daleké minulosti. Je to praktický, rituální, a v neposlední řadě také estetický prvek, jenž ve všech těchto kategoriích převyšuje běžné kožené opasky. Tato šerpa, dlouhá přibližně 3 – 4 metry nebo i více, vystačí na to,

aby několikrát ovinula pas svého nositele. Převazuje se velice pevně a jeho konce se zakládají tak, aby nevystupovaly z linie po obvodu. Pás je široký přibližně 40 cm, a jak je patrné z obrázku č. 101, je tvořen měkkou tkaninou – většinou jednobarevným hedvábím s jemným vzorem či bez něj. Převázáním deelu se zamezuje unikání tepla zpod oděvu, a v hrudní části kabátce tak navíc vzniká prostorná a velice užitečná kapsa pro uchovávání drobnějších předmětů. Pro stejný účel se využívá také pás samotný, k němuž si muži připevňují nůž, křesadlo a váček s tabákem. Šerpa je však velice prospěšná i tím, že zpevňuje držení těla, což je velkou výhodou pro jezdce na koních, kteří tráví jízdou mnoho času. Tím, že zpevňuje záda, jim ulehčuje nejen jízdu, ale také samotný sed v tradičním tvrdém sedle.

Šerpa i deel mohou mít různá barevná provedení, avšak dají se vysledovat určité preference. Nejoblíbenějšími barvami pro tradiční kabátce jsou různé odstíny modré a hnědá, u některých etnik také barva bílá. Pro šerpu se pak volí kontrastní barvy, nečastěji to však bývají odstíny žluté, oranžové a modré. S bílými deely bývá také vidět červená šerpa. U současných ženských deelů, jež mohou mít nejrozličnější barevná provedení, jsou nejběžnější pásy zelené barvy.

Pás má u všech mongolských etnik také silný rituální význam. Pás a pokrývka hlavy jsou symboly mužské cti a důstojnosti.⁶² Tyto oděvní součásti tak nikdy v garderobě muže nesměly chybět. Jako projev úcty mezi dobrými přáteli si muži mezi sebou svou šerpu vyměňují. Je také zvykem, že po té, co se muž před spaním svlékne, zaujímá řádně složený pás své čestné místo pod hlavou.

⁶² Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 120.

4.3. Pokrývky hlavy

U mongolských etnik sledujeme opravdu bohaté množství pokrývek hlavy (*malgai*), ať už se jedná o běžné čapky či nevšední úbory. Na pokrývkách hlavy zaznamenáváme nejčtetnější zdobnost, pestrost a užití drahých látek, jako je hedvábí, brokát nebo samet, či jiné zdobné prvky. U pokrývek pro zimní období se používají také nejrůznější kožešiny, například ze sobolů, vyder, bobrů či lišek. Také u této oděvní součásti platí pravidlo, že ženské varianty jsou různorodější než ty mužské. Podle některých zdrojů existovalo u Mongolů více jak 100 různých druhů pokrývek hlavy, jež se lišily podle kmenové i rodové příslušnosti. Pokrývky hlavy, které uvádím v této kapitole, patřily převážně vyšší vrstvě obyvatel.

Pokrývka hlavy představuje oděvní součást se silnou rituální funkcí, a to především u mužů. U Mongolů tak platí pravidlo, že pokud chtějí při nějaké příležitosti vyjádřit svou úctu, mají pokrývku na hlavě zásadně nasazenou. Ve srovnání s našimi zvyky se toto děje zcela

opačně. Pokud muž ze západu projevuje svou úctu, takzvaně „smekne“ klobouk.

V současné době se s tradičními pokrývkami hlavy můžeme setkat třeba při slavnostech, svátcích či jiných důležitých událostech, které patří do života Mongolů. V běžném životě vidáme spíše

Obr. č. 102

jednoduché a více praktické varianty jako vidíme u muže a ženy na obr. č. 102. Žena má na hlavě jednoduchý úbor, který si podrobněji rozebereme v následující podkapitole. Muž má nasazený klobouk odpovídající evropskému stylu. Ve městě i na venkově muži často nosí podobné „západní“ klobouky. V poslední době se navíc velké oblibě těší také americké „cowboyské“ klobouky.

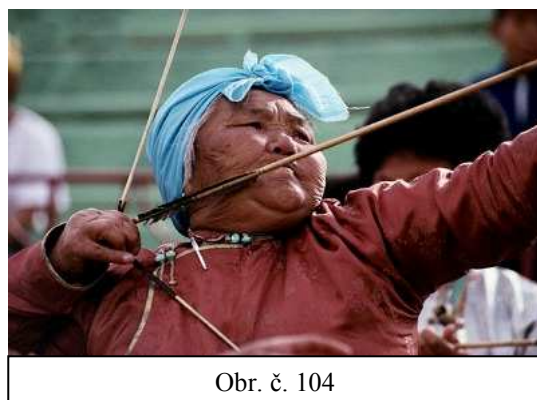
4.3.1. Tolgoin alc'uur

Obr. č. 103

českého národního kroje.

V současnosti, a to především mezi mongolskými ženami, je velmi oblíbenou variantou pokrývky hlavy jednoduchý ovinovací úbor odpovídající letnímu období. Je tvořen pruhem tkaniny nebo šátkem, který si ženy omotávají kolem hlavy (viz obr. č. 102, 103 a 104). Uvazování nemá nějaký daný systém a závisí tak pouze na své nositelce, jaký styl je pro ni nejpraktičtější. Taktéž barva či materiál tkaniny jsou libovolné. Tento typ pokrývky hlavy je v různých formách velmi dobře znám u blízkovýchodních a středoasijských kultur, můžeme ho však také nalézt v rámci

Obr. č. 104

4.3.2. Toorcog

Čapka *toorcog* je velmi oblíbená a rozšířená mezi mnoha mongolskými i nemongolskými etniky, a to jak u mužů, tak i u žen. Existuje mnoho variant, jež se od sebe odlišují formou, barevným provedením nebo různými zdobnými prvky. Dříve byla tato čapka nošena především písaři a kupci.⁶³

Obr. č. 105

Jak jsme si mohli všimnout v předchozí kapitole, *toorcog* patří také mezi pokrývky hlavy národních krojů. Na obr. č. 105 vidíme chalchský *toorcog* ze žlutého semiše. Je to pevně vyztužená čapka pravidelného miskovitého tvaru, která člověku spadá přibližně do půlky čela. Na vrcholku této čapky pak nesmí chybět čínský knoflíček s drobným očkem.

Na následujících obrázcích vidíme další varianty této čapky obdobného typu, jako je ten chalchský. Na obr. č. 106

⁶³ Canz'id, A., *Mongolc'uumdiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 162.

Obr. č. 106, bargský t.

čapky, na něž pak nasedá svrchní část. V případě ojratské varianty je tento pás navíc lemován brokátovou stuhou. Ojratský i chalchský *toorcog* mají svou svrchní část rozdělenou několika paprsky.

je fotografie tradičního *toorcogu* kmene Barga, který je ušit z bílé a modré drahé tkaniny s ornamenty a kontrastním červeným čínským knoflíčkem na temeni.

Na obr. č. 107 je obdobná čapka *toortsog* patřící k etniku Ojratů. Zdobné prvky dělí čapku na několik částí, čehož si lze všimnout u většiny variant. Hlavní linii tvoří pás, táhnoucí se podél celého ústí

Obr. č. 107, ojratský černý t.

Obr. č. 108, uzbecký t.

nemá našit čínský knoflíček.

Tradiční čapka kazašských žen (obr. č. 109) má o něco odlišnější formu, a to především tím, že svrchní část má vytvarovanou do plochého dýnka. Po obvodu čapky vidíme zdobný prošíváný pás s květinovými motivy. Na vršku čapky je připevněno peří, jež bylo u kazašských žen velmi oblíbené. Peří je nahuštěné v hojném počtu brků, aby tak vytvořilo stojatou chocholku.

Pro srovnání uvádím také tradiční čapky *toorcog* u středoasijských etnik Uzbeků a Kazachů. Uzbecká čapka (obr. č. 108) má velmi podobnou formu a dělení zdobných prvků. Zdobení je v tomto případě četnější s převažujícími rostlinnými vzory. I tentokrát se zde klade důraz na výrazné kontrastní barvy u podkladové tkaniny a zdobných prvků. Čapka je však hladká a oproti mongolskému typu

Obr. č. 109, kazašský t.

Obr. č. 110, do'rvon c'ihtei toorcog

Další variantou mongolské čapky *toorcog* je takzvaná *do'rvon c'ihtei toorcog*, neboli *toorcog* se čtyřma ušima. Tato varianta pokrývky hlavy a velmi podobná čapka *s'ovgor*, jsou bezesporu nejoblíbenějšími a nejrozšířenějšími variantami pokrývek hlavy, které v současné době doplňují tradiční kroje nošené při významných příležitostech. K původní variantě *toorcog* jsou pravidelně našité čtyři chlopně po obvodu ústí čepice a

následně ohrnuté nahoru. Tyto chlopně mohou být stejně velké, často je však vidět varianta se dvěma většími a dvěma menšími chlopněmi, které jsou umístěné křížem naproti sobě. V některých případech se mohou vyskytovat pouze dvě chlopně.

Čapka na obrázku č. 110 je zimní variantou této pokrývky hlavy, kdy rub chlopni je pokrytý sobolí kožešinou. Vrchní část je potažena oranžovou zdobnou tkaninou. Celá čapka je velmi pevně vyztužena.

4.3.3: S'ovgor

Obr. č. 111, do'rvon c'ihtei s'ovgor

Čapka *s'ovgor* je velmi podobná *toorcogu*, odlišuje se od něj mírně zvednutou špicí uprostřed dýnka, což připomíná vojenskou přilbici. Čapka na obrázku č. 111 pochází ze sbírek Náprstkova muzea v Praze. Svrchu je tvořena modrou tkaninou atlasové vazby a rub chlopni je pošíť jemným černým sametem. Čapka je velice pevně vyztužená a částečně i vypolstrovaná. Dýnko je vertikálně členěno na několik částí, které jsou oddělené brokátovými šňůrkami. Zakončení špicí na temeni dýnka je

zdobeno oranžovými paprsky. Čínský knoflíček v tomto případě nadržuje svou napřímenou formu.

4.3.4. Yuuden a Loovuuz

Obr. č. 112, yuuden

Obě tyto pokrývky hlavy představují důležitý prvek v kulturní historii Mongolů. Typ těchto čepic byl oblíben již za dob Čingischána.⁶⁴ Na obrázku č. 112 je vyobrazena čapka *yuuden*. Skládá se ze dvou stejných částí, které jsou sešité k sobě, čímž tvoří jeden dlouhý rovný šev uprostřed v předozadním směru. Čepice má hluboký sed a její přední okraj spadá až k očím i v případě ohnutých okrajů, což naznačuje, že jde o vhodnou oděvní součást pro chladná období. Okraje mohou a nemusí být zdobené lemy. U tohoto modelu převažuje oranžová barva a lemy jsou tvořené žlutozelenými liniemi, což nepatrně vybočuje od tradice výrazných a kontrastních barev. Ohrnuté chlopně jsou na

zátylku svázané stuhami, a v případě potřeby se spustí a zavážou pod bradou. Hlavní partie – oči, uši a zátylek jsou tak dobře chráněny.

Čapka *loovuuz* je *yuudenu* velmi podobná svou strukturou. Její základ obdobně tvoří dvě poloviny tkaniny sešité k sobě stejným způsobem. V případě obrázku č. 113 je šev spolu s lemy velmi pestře zdoben kontrastní červenou barvou oproti tmavě modrému základu. Chlopeň je po celé své délce stejně široká a posítá kožešinou. Na jejích obou koncích splývají stuhý na zavazování. *Loovuuz* nemá prodloužení na zátylek, nicméně i tak je čepice dostatečně dlouhá, aby chránila rozhraní límce.

Obr. č. 113, loovuuz

⁶⁴ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 163.

4.3.5. Halban, hilen malgai

Obr. č. 114, do'rvotský halban malgai

svůj průměr. Jak vidíme u obrázků č. 114 a 115, krempe mohou být vpředu či vzadu vyšší. Často jsou však vidět i pravidelně vysoké krempe, jako například u chalchských čapek na obr. č. 37 v podkapitole 3.1. Dalším běžným prvkem bývá

Obr. č. 116

Tento typ čapek je velmi tradiční a současně historickou záležitostí. Od vlastních Mongolů ho v minulosti postupně převzali Mongolové z tzv. „Vnitřního“ Mongolska, Mandžuoové nebo třeba Ojraté.⁶⁵

Mezi hlavní znaky této pokrývky hlavy patří hlavně její forma. Pohled z profilu nám odhalí její zploštělý tvar, kdy dýnko je poměrně mělké a má úzký sed. Krempe nasedá k dýnku a ostře, téměř kolmo, se zvedá nahoru, přičemž mírně rozšiřuje

Obr. č. 115, hilen malgai

také rozpojení krempe v zadní části. Dýnko bývá řešeno různě, může být mělké až skoro ploché (viz obr. č. 114), hluboké, nebo jak vidíme u ženské chalchské čapky na obrázku č. 115, může být dýnko velmi úzké a protáhlé do špice. Zakončení čínským knoflíčkem však nesmí nikdy chybět. Materiálem pro tyto čapky bývá brokát, samet nebo také liščí kožešina (viz obr. č. 116). Důležitou součástí jsou také střapce, které jsou připevněné k zátylku čapky a splývají na záda. Střapce mají kromě svého formálního významu také jeden estetický - hezky vlají ve větru.

⁶⁵ Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004, str. 164.

4.3.6. Příklady ostatních variant

V Mongolském prostředí existuje velké množství různých pokrývek hlavy. Doposud jsme se v této práci setkali s tradičními čapkami v rámci kapitol 2. a 3. Jsou tu však ještě další typy, které stojí za zmínku.

Obr. č. 117

Na obr. č. 117 je zobrazena zimní čapka chalchských žen, která má okraje posíť kožešinou a v mezeře na zátylku jí splývají dva různé typy střípců. Čapka je provedena v pestrých barvách.

Na obr. č. 118 vidíme typ zimní čapky chalchských mužů zvané „tug“. Je to jednobarevná čapka s plochým dýnkem a krátkými stuhami.

Obr. č. 118, „tug“

Ve srovnání s ní pak kresba na obr. č. 119 představuje jiný typ mužské zimní pokrývky hlavy. Tato čapka má volnou, rovnoměrně rozprostřenou krempu, která v přední části nad obličejem vytváří jakýsi kšilt, jenž známe z historických variant pokrývek hlavy.

Na obrázcích č. 120 a 121 jsou dětské čapky. Žlutou čapku nosí malí jezdci při závodech na koních, a zelená zimní čepička má na sobě ochranné zvířecí motivy.

Obr. č. 120

Obr. č. 119

Obr. č. 121

4.4. Šperky

Prvotní funkcí ozdob u všech národů na zemi byla rituální funkce. Talismany měly od svého nositele odpuzovat zlé duchy a nebezpečí. Estetický aspekt byl tedy původně až druhotnou funkcí. Lidé tak měli možnost projevit svůj osobitý vkus, a dávali také ozdobami najevo své sociální postavení.⁶⁶

Tradiční oděv a všechny jeho součásti, včetně šperků a všech jeho doplňků, je v mongolském prostředí třeba brát jako celek. Téměř všechno má důležitý význam a smysl. Například samotný materiál, který se na zhotovování šperků používal, hraje důležitou roli. Nejčastějším kovem pro výrobu šperků bylo stříbro, které jako takové mělo svůj rituální význam – jakožto bílý kov symbolizuje čistotu a posvátnost. Stříbro je spojováno se vším světlým, s radostí, krásou, bohatstvím a zdravím. V Mongolsku za vlády Čingischána se stříbro stalo předmětem kultu a bylo více ceněné než zlato, jež se ve šperkařství používalo spíše k pozlacování.

Už z dávných dob je známo, že stříbrné nádoby očišťují jídlo a nápoje v nich. Kupříkladu Burjati prý pokládali stříbrné mince na dno pramene nebo na posvátné *ovoo* či k horským průsmykům – posvátným místům.⁶⁷

Ve šperkařství se u mongolských etnik hojně používají polodrahokamy, jež se vsazují do kovu nebo se našívají či navlékají. Mluvím zde zásadně o polodrahokamech plné, syté a matné barvy, jejichž obliba je rozšířena téměř po celé Asii. Tato záliba se zcela rozchází s preferencemi západních zemí, kde se vždy kladl důraz na čiré a lesklé drahé kameny.

V mongolském prostředí prý drahé kameny nesou schopnost lámat zemskou a vesmírnou energii, posilovat ji nebo oslabovat.⁶⁸

Nejoblíbenějším a nejrozšířenějším kamenem je bezesporu červený korál, symbolizující dřevo i vodu, a jehož jasně červená barva je neodmyslitelně spojena s ohněm, sluncem a krví, které symbolizují životní energii, teplo a očištění. Z estetického úhlu pohledu korál hezky kontrastně ladí s bílým stříbrem a zároveň s černými vlasy Asiátů.⁶⁹

Z drahých kamenů byl také oblíbený tyrkys, malachit a jantar červené a žluté barvy a často se používaly také perly a perleť.

⁶⁶ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 136.

⁶⁷ Tamtéž, str. 151.

⁶⁸ Tamtéž, str. 148.

⁶⁹ Tamtéž, str. 150.

Jedním z nejoriginálnějších šperků jsou ty, které zdobí osobitou úpravu vlasů vdaných chalchských žen, *bogtog*, jež se v obměnách objevují také u některých dalších kmenů. Na obrázku č. 122 vidíme jemně vyřezávanou stříbrnou soupravu s vkládanými červenými korály. Souprava se skládá z plné kopulovité čapky *boolt*, která nasedá na temeno hlavy. K té jsou pak připnuty přívěsky *unz'лага*, které jsou připnuté vzadu, po stranách nad ušima a vpředu, kde těsně splývají kolem obličeje. Ty vpředu jsou tvořené broží, na níž jsou připnuté řetízky v lichém počtu.

Obr. č. 122

Po stranách soupravy jsou vyobrazeny tři druhy spon *hac'aar*, jež svírají pruhy vlasů.

Nejspodnější typ spony většinou nemívá připojené řetízky, ale pouzdra, ve kterých jsou uzavřené vlasy značné délky (viz obr. č. 48 v podkapitole 3.1.4.).

Na obrázku č. 123 jsou fotografie ženy oděné do tradičního oděvu. Na pohledu z profilu vidíme

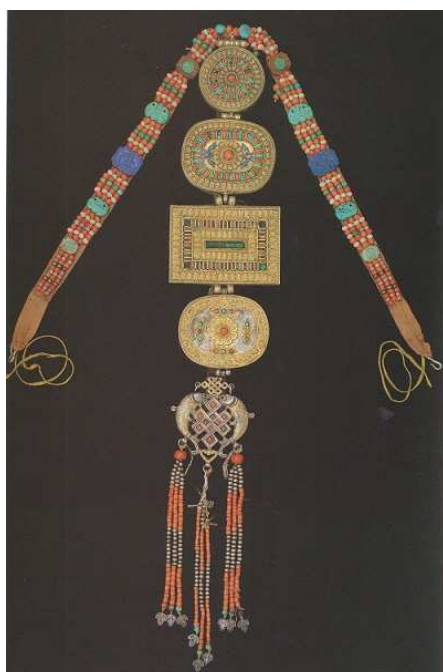

odlišnější přívěsky a celkově výraznější šperky díky četnému vkládání korálů sytě rudé barvy. Na obou fotografiích vidíme navíc rozměrnou a bohatě zdobenou sponu, která zepředu i ze zadu drží mohutná křídla vytvořená z vlasů.

Obr. č. 123

Obr. č. 124

Obr. č. 125

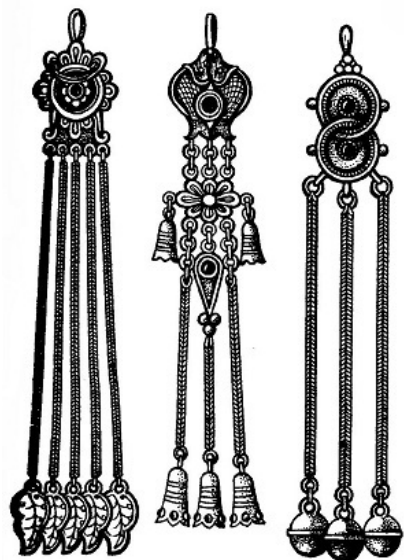
Dalšími velice specifickými šperky jsou přívěsky, jež zdobí hrud' vdané ženy. Bývají to velice rozměrné a členité přívěsky, které nám mohou připadat jako náhrdelníky, avšak jsou to přívěsky, jež se zachytávají na vlasech spadajících přes živůtek oděvu. Vyskytuje se mnoho variant tohoto šperku, ale jsou určité znaky, které se často opakují. Mohou být tvořené drahým kovem, drahými kameny nebo kombinací obou.

Varianta na obrázku č. 124 je tvořena dvěma hlavními pásy s našitými korály a tyrkysy spojenými třetím pásem se stříbrnou broží uprostřed. Na tu jsou zavěšeny další přívěsky, tradičně s lichým počtem paprsků. Pásky jsou zakončené pozlacenou broží, z níž visí pět přívěsků. Na obrázku č. 125 jsou velmi dlouhé přívěsky se čtyřmi různými masivními medailony. Jsou zakončeny šperkem s ornamentem nekonečného uzle, velmi oblíbeným symbolm mezi Monngoly, uzavřeným mezi dvěma rybami. Na něj jsou pak napojené střapce z korálků. Na obrázku č. 126 je pak další z mnoha možných variant. Tato varianta a ta na obrázku č. 124 mají velmi nápadité kovové háčky na zachycení. Všechny uvedené varianty jsou zdobeny i dalšími druhy drahých kamenů.

Obr. č. 126

Veškeré zdobné prvky u žen, které jsme v této práci doposud viděli, včetně honosných a členitých krojů, jsou záležitostí vdaných žen a jejich svátečních oděvů. Mladé dívky nosily velmi skromné ozdoby. Převážně stříbrné náušnice do tvaru kruhu, prsteny a hladké náramky s červenými korály.⁷⁰

Obr. č. 126

Náušnice nosily všechny ženy bez výjimky. Tyto náušnice byly zakončeny háčkem, jenž byl zpola zakryt aplikací hlavní zdobené hlavičky. Z té visely řetízkovité třásně v lichém počtu, buď ve třech, pěti (obr. č. 126) nebo sedmi. Kromě této oblíbené varianty náušnic se vyskytují i jiné, drobnější (obr. č.

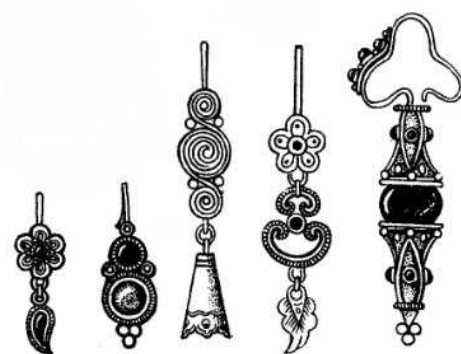
127). U těchto šperků je dobře patrná obliba

ornamentů

nejrůznějších témat, symbolizujících

rostliny, zvířata či

přírodní živly nebo náboženské symboly.

Obr. č. 127

Muži i ženy nosívali symbolické prsteny. Náramky nosily všechny ženy, a to různých tvarů, hladké, s ornamenty nebo se vsazenými polodrahokamy. Nošení náušnic, prstenů, náramků nebo řetízků mělo v minulosti rituální význam, jenž se v současnosti již vytratil. Podle jejich přesvědčení má každý člověk v sobě duši a životní energii, která z něj může odejít. V noci se soustředí ve vlasech nebo pod nehty, a proto i teď staří lidé zakazují si v noci stříhat nehty a vlasy nebo je i česat. Duše taktéž může opustit tělo přes vystupující konce těla jako jsou prsty u rukou a u nohou, ušní lalůčky, oči, nos a ústa. Proto bylo třeba tato místa „uzavřít“. Na uších se tedy nosily náušnice, jež tento otvor uzamkly, na prstech prsteny, ale protože nebylo možné nosit deset prstenů na všech prstech, nosily se náramky zamykající celou ruku. Na krku se pak nosily řetízky, jež uzamkly všechny otvory na hlavě. Také u národů ze vzdálených zemí můžeme vidět kroužky v nose nebo třeba náramky na kotnících – zamknuté uzavřené kruhy. Mohlo by se zde jednat o stejnou symboliku. Rituální význam měly také zvonečky zavěšované na oděv, především při obřadech šamanských i lamaistických.⁷¹

⁷⁰ Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004, str. 139.

⁷¹ Tamtéž, str. 147.

4.5. Mužské doplňky

Obr. č. 128

Nedílnou součástí mužského tradičního oděvu jsou doplňky, jež mívával každý muž neustále při sobě. Do těchto doplňků patří praktické předměty jako je nůž či malá miska na nápoj, ale také tradiční dýmka a váček na tabák či baňka se šňupacím tabákem.

Všechna tato a další potřebná

náčiní si pastevci vkládají do prostorné hrudní klopky, do vysokých jezdeckých bot nebo je zavěšují za pevně převázaný pás.

Na obrázku č. 128 je zobrazena stříbrná miska *ayaga* z vnější strany zdobená rytinou, jež mívají muži při sobě, aby se na své cestě mohli občerstvit tradičními stepními nápoji (čajem, kumysem či mléčnou vodkou). Pod miskou vidíme tradiční dýmku *gaans*, jejíž náústek je vyroben z nefritu. Dýmka leží na tradičním váčku na tabák *tamihonii havtaga*, který je ušit z brokátu. Tradiční pytlíčky nebo různé drobné taštičky, jež můžeme vidět také u

Obr. č. 129

ženských krojů, jsou u mongolských etnik vždycky podšité. K sáčku na tabák je připevněn silný kovový řetízek s uzávěrem na hlavičku dýmky a s „tesákem“ na čištění tabákové komory *setgu'ur soyoo*.

Nalevo od misky stojí drobná lahvička na šňupací tabák *ho'orog*. Tyto baňky mohou mít různá provedení, ať už jde o materiál, barvu, tvar či zdobné prvky jako je rytina. Na obrázku č. 129 vidíme tři lahvičky vyrobené z bílého korálu (zleva), červeného korálu a z chalcedonu. Baňky z korálu mají na těle řezbu, všechny tři mají víčka z červeného korálu, což je velice časté. Na obrázku č. 130 jsou uvedené další možné varianty. Zleva nefritová baňka s korálovým víčkem, jantarová baňka i víčko, další pak

Obr. č. 130

z pryskyřice s plastickou řezbou a kovovým víčkem, následuje dřevěná vykládaná lahvička a nakonec kovová s korálovo-kovovým víčkem.

Nad baňkami na obrázku č. 129 jsou sáčky na uložení těchto lahviček se šňupacím tabákem, které se zasouvají za pás. Jak vidíme, jsou hojně zdobené a kontrastně lemované.

Dalšími podstatnými součástmi mužského kroje je nepostradatelný nůž a křesadlo. Na obrázku č. 131 jsou uvedeny tři soupravy těchto dvou komponentů. Vlevo vidíme poměrně jednoduché provedení z kůže a kovu, ne příliš zdobené. Uprostřed je souprava zhotovená čistě z kovu a vpravo vidíme velice nápadné zhotovení z kůže, kovu, tkaných řemínků s nápadnými červenými třásněmi.

Nůž je zasunut ze tří čtvrtin do pochvy, přičemž u všech tří variant v pochvě vidíme kromě samotného nože zasunuté také jídelní hůlky. Křesadlo je kombinované se schránkou na suchý troud a samotný břit křesadla tak tvoří spodní část této schránky. Toto náčiní si muži zavěšují pásky či řetízky za pás u deelu.

Obr. č. 131

5. Rituální oděvy

Pod pojmem „rituální oděv“ si mnozí představí například svatební šaty či oděv spojený s náboženstvím, jako je kněžský háv. Také v mongolském prostředí můžeme pod tuto větev tradičního oděvu zařadit roucho buddhistických lámů, ale taktéž oděv tradičních šamanů, kteří jsou součástí přírodního náboženství – původní víry Mongolů.

Obr. č. 132

významné události. Takto svátečně se oblékají také svatebčané včetně ženicha a nevěsty. Nemají tedy odlišující se specifický oděv. Na obrázku č. 132 vidíme ženicha a nevěstu spolu s maminkou jednoho ze snoubenců uprostřed.

Ani pohřební obřad nevyniká výraznými pravidly pro odívání. Doprovází ho ale mnoho zajímavých obyčejů, které se k oděvu váží. U Mongolů stejně jako u Tibetanů se dodnes pohřbívá způsobem „Nebeského pohřbu“, kdy je nebožtík po smrti odvezen na předem určené místo ve stepi, a tam zanechán dravé zvěři. Před tím je nebožtík zabalen do bílé látky a jeho hlava do bílé rituální látky *hadag*, která v různých barvách obecně velmi intenzivně doprovází veškeré rituálně-náboženské úkony Mongolů. Ve stepi pak tělo pokládají také na *hadag*. Velmi zajímavý je však rituál, který je spojen s tzv. „Obřadem prvního dotknutí se těla“. Pověřená osoba, která se jako první dotkne člověka po smrti, musí před tímto úkonem upravit svůj oděv následujícím způsobem. Ohnuté chlopně na čapce si svěsí dolů nebo si je úplně obrátí dovnitř, popřípadě si čepici nasadí předkem dozadu. Dlouhé manžety u rukávů si zastrká dovnitř rukávů, a dospod si také zasune límec deelu. V západním Mongolsku si

V případě mongolských etnik však nemůžeme mluvit o tradičním svatebním oděvu. Podobně jako při jiných důležitých událostech v životě Mongolů – národních svátcích, oslavách Nového roku nebo při pořízení nové jurty – si lidé oblékají svůj „sváteční“ deel a v nejlepším případě zcela nový oděv, jenž nejlépe odpovídá takovéto

přehazují pravou přednici přes levou nebo si spodní okraj deelu zvednou od rozparku na pravé straně a zastrčí ho za pás. Jednoduše řečeno vše se dělá naopak, než je obvyklé, což souvisí se světem mrtvých, kde je vše jakoby zrcadlově převrácené.⁷²

Tkaná látka, kožešina či plst' bílé barvy mají významnou funkci. Bílá je považována za čistou a svatou barvu a už mongolští vlivní chánové byli pohřbíváni v bílých přepásaných deelech a čepicích, a byli také obuti.⁷³

K mongolským rituálním oděvům rozhodně patří specifické oděvy nošené při národním svátku *Naadam*, jehož tradice je dodnes velmi živá.

5.1. Oděv lámů

Obr. č. 133

Oděv mongolských buddhistických lámů byl ustanoven jejich představitelem, potomkem Zlatého rodu čingischánovců, *O'ndor gegeenem* Zanabazarem v 17. století. Podstata jejich oděvu byla totožná s oděvem ostatního obyvatelstva, jenž odpovídá také tomu současnému. Odlišuje se pouze v několika detailech, a především barvou. Lámové jsou povinni nosit žluté nebo červené kabátce různých odstínů – od růžového a světle žlutého po cihlový až vínově červený.

Oděv lámů má svéráznou formu límce a dekoltu. Dekolt netvoří čtvercovou klopou, ale je vystřižen od krku až do podpaží po hladké zaoblené linii. Vnitřní okraj od dekoltu dospod je vystřižen skoro přímo až do pasu a tvoří obdélníkový výřez, do kterého se všívá límec.⁷⁴

Rukávy jsou zakončené manžetami vzhledu koňského kopyta (viz obr. č. 134). Okraje na ohnutých manžetách jsou zpravidla v létě pošity modrým hedvábím nebo sametem, a v zimě černým sametem nebo kožešinou. Přes roucho je

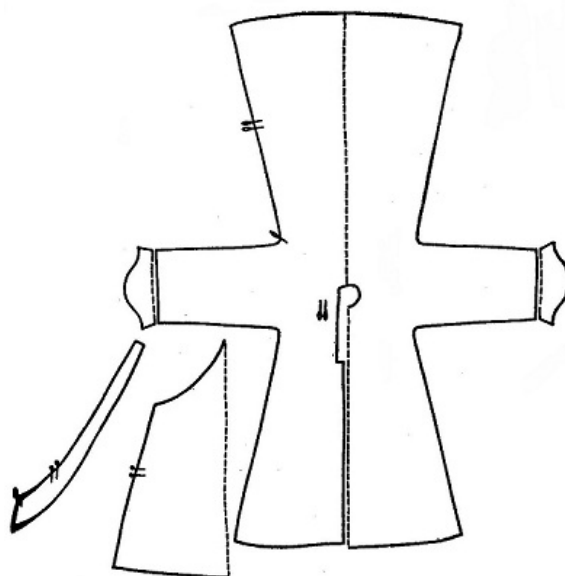
⁷² Stanja, J., *Pohřební obřady Mongolů*. Praha 1998, str. 40-42.

⁷³ Tamtéž, str. 24.

⁷⁴ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 34.

přehozen pruh tkaniny o trojnásobné délce obvodu boků a zároveň o šířce vzdálenosti podpaží a kotníků. Tento pruh látky musí být přehozen podle přísně stanovených pravidel (obr. č. 133). Na nohou lámové nosí mongolské boty s širokými podrážkami a zahnutými špičkami.

V době služby v chrámu si lámové ještě navíc oblékají plášť červené nebo žluté barvy s podšívkou a límečkem. Hlava lámy je zdobena různými čapkami v závislosti na kategorii a duchovní hodnosti.

Obr. č. 134, střih kabátce lámů

Popsané prvky oděvu lámů do sebe vstřebávají tradiční základ starého národního oděvu

Obr. č. 135

a specifické zvláštnosti buddhistů celého světa – kabátec s pláštěm, pokrývky hlavy různých stupňů zasvěcení, různobarevné stuhy v závislosti na funkci v době plnění služby v chrámu apod.⁷⁵

5.2. Zápasníci

Během mongolského letního svátku *Naadam* probíhají tzv. „Tři mužské sporty“, mezi které patří závod na koních, lukostřelba a zápas muž proti muži *bo'h*. Zatímco lukostřelci a závodníci jsou oblečeni do *deelu*, zápasnický oděv má zcela svéráznou formu.

Na obrázku č. 135 je vyfotografován zápasník v tradičním sporém oděvu. Ten je tvořen vestičkou *zodog* a šortkami *s'uudag*. Vestička zakrývá záda v oblasti lopatek až pasu a dále přechází v dlouhé rukávy. Bedra a šije společně s celou hrudní polovinou těla jsou zcela holé. Na zadní cípy v pase jsou našity

⁷⁵ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str 35.

tkalouny, jež si zápasník pevně převazuje zepředu v pase. Šortky jsou drobné, slipové, a pro co nejtěsnější přilnutí jsou jak v pase, tak i v nohavičkách navlečené provázky, aby se tak daly šortky pevně stáhnout k tělu.

Nejobvyklejší barvou pro tento oděv bývá červená a modrá, tak jak je vidět na obrázku. Mezi vestičkou a šortkami se tyto dvě barvy však mohou libovolně střídat. Mezi zápasníky ale můžeme také vidět různé odstíny fialové, někdy až do růžova. Jak je patrné z fotografie, na obou součástech je aplikovaná velmi hrubá, kontrastně bílá výšivka, která je velmi typická pro tento rituální oděv a nikde jinde se téměř nepoužívá. Pro bližší průzkum viz obrázky v příloze na str. 107.

Jak šortky, tak i vestička se oblékají velmi napevno, protože mongolský styl boje muže proti muži využívá právě tyto oděvní součásti. Zápasník se snaží strhnout svého soupeře k zemi a přitom se vzájemně chytají a tahají za okraje oděvu.

Obr. č. 136

Na obr. č. 136 jsou dvojce zápasnické boty. Jsou to tradiční jezdecké boty, které jsou uzpůsobené zápasu, což znamená, že tak jako jejich oděv jsou pevně nasazené na zápasnickovy nohy. Ke zpevnění slouží dva různé úpony, jeden obepíná kotník a druhý chodidlovou část boty. Kotníkový úpon je jednoduchý a zezadu ho zdobí kožený medailon se zdobnou aplikací. Úpon na chodidlové části je tvořen podobně jako koňská ohlávka, kdy jsou provázky stažené kolem špičky – shora přes nárt i zespodu. Stejně tak obepínají patu zezadu i zespodu a společně jsou pak propojené z obou stran chodidla.

Zápasníci mohou mít nasazenou také čapku *s'ovgor*, jak vidíme u zápasníka na obrázku č. 135.

5.3. Šamani

Obr. č. 137

Oděv mongolských šamanů může mít nejružnější provedení už jen v souvislosti s tím, že každý šaman je zasvěcen určitým ochranným božstvům, podle nichž se odvíjí typ zdobení. Nicméně je zde mnoho společných pravidel, která jsou u každého šamanského oděvu dodržována.

Na obr. č. 137 vidíme šamanský kabátec a čepici, jež se nachází ve sbírce Historického muzea v Ulánbátaru. Kabátec se vyznačuje velice jednoduchým volným střihem bez límečku a s poměrně krátkými rukávy (ve srovnání s tradičním deelem). Je ušit z červené vzorované tkaniny a podšívka s nepatrnými lemy kolem rukávů a spodních okrajů kabátce je z tmavě modré tkaniny. Velmi nápadné jsou střapce, které splývají po celé délce oděvu vpředu i vzadu a které jsou zhotovené z různých materiálů různých barev. Symbolizují hady patřící vodnímu božstvu. Tyto střapce mají svůj ochranný rituální význam a při rituálním tanci, kdy je šaman v transu a provádí trhané pohyby tělem, střapce odhání nepřátelská božstva.

Střapce různých barev a různých rozměrů jsou umístěné také na tradiční čepici šamana, která je v tomto případě barevně sladěna s kabátcem. Zvláštní význam mají krátké husté střapce, jež visí

šamanovi přes celý obličej a zakrývají ho. Je to proto, že šaman při průběhu obřadu, kdy se v transu stává božstvem, hrůzně mění svůj výraz a vzezření tváře.

Obuv nosí šaman stejnou jako všichni ostatní lidé, tedy vysoké jezdecké boty se zahnutou špičkou. Nezbytně důležitými doplňky, které šaman potřebuje pro vykonávání svých obřadů, jsou plochý bubínek o průměru asi půl metru a palička či kratší hůl.

6. Výroba a zpracování materiálů

Kůže a kožešina byly od dávných dob a jsou dodnes nezbytnými materiály v životě mongolských kočovných pastevců. Vydělaná kůže se používala nejen pro zhotovování oděvů a oděvních součástí, ale také pro výrobu nádob, strojů pro koně a mnoho dalších předmětů a náčiní.

Kožešina, obzvláště ovčí, se využívala buď sama o sobě pro její výborné, těžko nahraditelné izolační vlastnosti (vlákno ovčí srsti je duté, a proto zachovává svou izolační vlastnost i při promočení) nebo pro výrobu plsti, jež hraje v životě Mongolů nenahraditelnou roli.⁷⁶

Při výrobě mongolské tradiční obuvi se používá nejednodušeji i natvrdo vydělaná kůže. Pro zhotovení zimních ponožek – nedílnou součást tradičně nošené mongolské obuvi – se používá plst'.

Mouka, čaj a tkaniny – jediné komodity, které si kočovníci po dlouhá staletí nebyli schopni vyprodukovat sami a získávali je směnným obchodem od sousedních usedlých národů. Tkané látky z hedvábí a vlny se dovážely z Číny a Přední Asie.⁷⁷

Podle svědectví ruského badatele G. N. Potanina z roku 1881, mongolské ženy uměly šít, vyšívát, plést i příst, tkát však nikoli. Nebylo tomu tak ale na tomto území vždy, tkané látky jsou už po staletí hlavním materiálem pro zhotovování oděvů včetně jejich doplňků. Tento jev byl vyvolán pravděpodobně tím, že mongolský trh rychle zaplavilo množství levných tkaných látek z Číny, a to nejrozmanitějších barev a zdobení.⁷⁸

Je otázkou zda mongolské ženy uměly někdy v minulosti tkát. Podle mnoha zdrojů a dokladů byly tkané látky do Mongolska vždy dováženy. V současné době se pro tradiční deely kromě bavlny používají tkaniny atlasové vazby, satén a brokát.

⁷⁶ <http://www.slovane.cz/view.php?cisloclanku=2007030004>.

⁷⁷ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 32.

⁷⁸ Kočeškov, N. V., *Dekoratивноje iskusstvo mongoljazyčnych narodov XIX – seredina XX veka*. Moskva 1979, str. 73.

6.1. Zpracování kůže

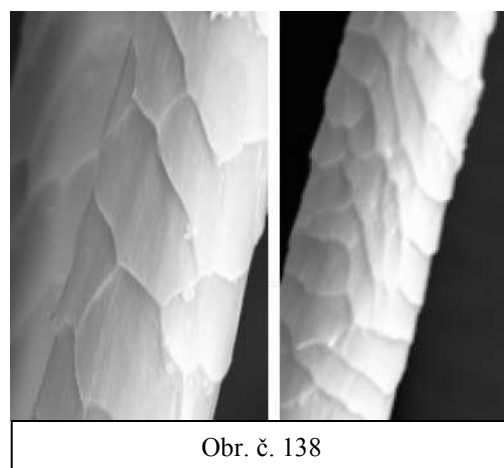
Mongolové uměli již od pradávna vydělávat kůži na jednoduchých valchách a zdobit ji potřebnými barvami, ovládali techniky tištění, vyšívání a šití různých vzorů na kůži. Během dlouhého období praxe získali ve zpracovávání kůže spoustu zkušeností.

V procesu zpracování kůže dochází k jejímu převaření, vysoušení, uzení, máčení v syrovátce (jež vzniká při destilaci mléčné vodky) a v některých případech ve vodě se solí a sodou.⁷⁹ Dřívější a primitivnější metodou se kůže nejprve očistila od tuku, několikrát se natřela kyselým mlékem a nechala vysušit, a po té byla rozemnuta na jednoduché valše.⁸⁰

Mongolové znali několik způsobů barvení kůže, pro získání červené barvy používali kůru modřínu a dřeva *ulaan holdos mod* (druh červeného dřeva). Barvivo vařili společně s vydělanou kůží, a potom ji v tomto roztoku nechali ležet ještě asi 3-4 dny. Pro získání zelené barvy používali březovou mizu, kterou získávali tak, že na jaře (duben-květen) vyhloubili malé otvory do kmenů bříz a vkládali do nich železné žlábký, po kterých míza pak vytékala ven. Pro obarvení kůže ji tím stačilo jen napustit.⁸¹

6.2. Zpracování plsti

Výroba látky z plsti je pravděpodobně prvním doloženým způsobem výroby netkané textilie a vlastně i textilie vůbec. Výroba plsti je poměrně jednoduchá a časově výrazně méně náročná než výroba jakékoliv tkané textilie. Navíc, pokud se v našem případě pohybujeme v kočovnickém prostředí, vlna byla především snadno dostupná. Mongolové považovali za kvalitnější vlnu z ovcí, jež se pásly celou zimu. Vlna ovcí, které jsou v ohradách prý žmolkovatí, žloutne a kazí se. Dále se pro plstění dá použít také delší srst

Obr. č. 138

⁷⁹ Kočeškov, N. V., *Dekorativnoje iskusstvo mongoljazyčnych narodov XIX – seredina XX veka*. Moskva 1979, str. 72.

⁸⁰ Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980, str. 31.

⁸¹ Kočeškov, N. V., *Dekorativnoje iskusstvo mongoljazyčnych narodov XIX – seredina XX veka*. Moskva 1979, str. 72.

velbloudů.

Nejideálnějším materiálem pro výrobu plsti je ovčí vlna. Povrch vlasu ovčí vlny má šupinatou strukturu (viz obr. č. 138). Právě šupinatost vlákna je velmi podstatnou vlastností při procesu plstění vlny (např. mohér má již méně šupinatý povrch vlasu, tudíž se i hůře plstí). Pro potřebu plstění je důležité především umístění a množství povrchových šupinek. Je třeba říci, že jednotlivá vlákna srsti mají jiné složení u kořene a jiné na konci vlasu. Vlna se plstěním nabíjí statickou elektřinou. Ta část bez šupinek (špička vlákna) se nabíjí záporně a kořen se šupinkami kladně. Při tření se každá část vlny chová jinak, a tak dojde k jejímu zaplštění. Vlna se může také nechat nabobtnat – vlákna jsou pak tažnější a lépe po sobě kloužou. Čím je vlna jemnější, tím se plstí lépe. Zcela nejlépe se pak plstí vlákna jemná, kratší a zkadeřenější.⁸²

Tradiční výroba plsti *esgii* u mongolských pastevců, neboli lidově řečeno „dělat plst“ (*esgii hiih*), se od dávných dob až po současnost provádí stejným způsobem. Tento způsob vznikl v centrálním Mongolsku a odtud si ho s sebou odnesla mongolská etnika, která se z různých důvodů v minulosti usadila na jiných územích. Ve vlastním Mongolsku tato tradiční výroba přetrvávala až dodnes, což se o jiných původem mongolských národech říci nedá, jelikož se přizpůsobili odlišnému způsobu života na nových územích.

Veškeré práce spojené s vyděláváním plsti u stepních Mongolů trvá téměř celé léto. V období od počátku června až přibližně do půlky července se získává ovčí vlna. Po zimě ji ovce nepotřebují a vlna tak postupně odpadá sama. Nespadané zbytky se po té ostříhají. Následně se vlna rozkládá na slunci a suší se. Zimní období je v Mongolsku oproti našemu střeoevropského klimatu delší a mrazivější, a proto také tyto práce zde probíhají značně později než u nás.

Celý proces vydělávání plsti se dá rozdělit na 3 části:

- **MLÁCENÍ VLNY** (*noos savaadah*). Vyschlá vlna je stále ve stavu, ve kterém ji po zimě měly ovce na sobě, takže plná prachu, mastnoty a dalších

Obr. č. 139, mlácení vlny

⁸² <http://www.slovane.cz/view.php?cisloclanku=2007030004>.

nečistot, jež na sebe vlna nabalila. Mongolové ji čistí pomocí mlácení. Vlna se rozprostře na travnaté ploše. Okolo ní se rozmístí několik lidí s dřevěnými pálkami nebo i železnými tyčemi v každé ruce, podle možností, a střídavými pohyby rukou společně mlátí do rozprostřené vlny (viz obr. č. 139). Z té se pak postupně uvolní částčky nečistot a za

Obr. č. 140, kropení rozložené vlny a zavinutí do role

pomoci větru se tak odstředí na okraje plochy. Tato činnost trvá několik dní, dokud není vlna vyčištěna dobře.

Během mlácení vlny všichni přítomní lidé pronášejí *yoro'ol*, což je blahopřejný žánr ústní lidové slovesnosti, jenž se přechází ve veršované podobě.⁸³

- **ROZLOŽENÍ VLNY** (*noos zulah*). Na zem se těsně k sobě rozloží celé velké dobytčí kůže (popřípadě i plátno) do tvaru obdélníku, na nějž se vyčištěná vlna rovnoměrně rozloží. Tato rozložená vrstva vlny je vysoká kolem dvaceti centimetrů, takže se následně stlačuje a kropí (viz obr. č. 140).

Obr. č. 141, převazování role

- **TAHÁNÍ PLSTI** (*esgii tatah*). Po ztenčení vrstvy přibližně na 5 cm se vlna zabalí i s podloženou kůží do role, v jejímž nitru se nachází dřevěný kůl vyčnívající na obou stranách. Role se po té stáhne popruhem a otevřený okraj kůže se zašije (viz obr. č. 141). Na každý z konců kůlu se nasunou jednoduché kotouče, a na ty se pak připevní popruhy, jež se zapřáhnou za koně či velblouda, nebo i povoz. Následuje tahání a válení role (viz obr. č. 142),

⁸³ Kočeškov, N. V., *Dekorativnoje iskusstvo mongolozazyčnych narodov XIX – seredina XX veka*. Moskva 1979, str. 72.

což trvá několik hodin a vlna se tak zaplstí. Po tomto procesu se role rozbálí. Vzniklá plst' je zpevněná a silná přibližně 1,5 cm (viz obr. č. 143).⁸⁴

Tímto způsobem vzniká plst' poměrně velkých rozměrů, jež se nejvíce využívá pro potažení jurty. Ručně se však vyrábí i plst' menších rozměrů, přičemž se srolovaná vlna válí v ruce, a to například způsobem,

jaký je uvedený v citaci níže. Tato plst' se používá na výrobu menších a jemnějších výrobků. V mongolském prostředí se zvláště cení plst' bílé barvy, která symbolizuje čistotu a šlechtinnost.⁸⁵

*"...nekulturní Kalmykové berou vlnu vyprášenou, vyčištěnou, vypranou a usušenou, kterou na staré pokrývce rozestrou na 30cm vysoko. Tuto bílou ovčí vlnu podle svého vkusu prokládají barevnými vzorky. Polijou vřelou vodou, svinou do pokrývky a ovážou žíněnými provazy. Svitek si přehazují z klínu na zem a zpět. Po dvouhodinovém válení je plstění skončeno..."*⁸⁶

Obr. č. 142, tahání role

Obr. č. 143, hotová plst' po rozvinutí role

⁸⁴ Podle osobní konzultace s doc. J. Lubsangdorjiem.

⁸⁵ Kočeškov, N. V., *Dekoratívnoje iskusstvo mongolozazyčnych narodov XIX – serečina XX veka*. Moskva 1979, str. 72.

⁸⁶ *Ottův slovník naučný*.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se pokusila shrnout co největší množství etnologických informací o mongolském tradičním oděvu, a to jak teoretického, tak i popisného rázu. Mým prvotním záměrem bylo vytvořit souhrnné dílo, jež by obsáhlo funkci, historický vývoj a terminologii týkající se oděvu. Navzdory nedostatečnému množství použitelných literárních zdrojů jsem uskutečnila vlastní etnologický výzkum textilních exponátů Náprstkova muzea v Praze, kde jsem našla velké množství kvalitních mongolských oděvů a oděvních součástí. Fotografický materiál zkoumaných exponátů jsem rovněž zahrнула do této práce v rámci příloh.

V práci se věnuji popisu současného tradičního oděvu Mongolů, jež si v jejich životě po mnoho století udržel své významné místo. Je tomu tak díky jeho nesmírné praktičnosti a funkčnosti. Uvedla jsem několik důležitých historických etap, jež se významně podílely na vzniku a vývoji tradičního oděvu. Zahrnuji sem období již od přelomu druhého a prvního tisíciletí př. n. l. až po nedávnou minulost dvacátého století. Uvádím množství tradičních krojů jednotlivých mongolských etnik a vyzdvihuji jejich charakteristické detaily a přednosti. Popisuji také oděvní součásti a doplňky, jež mají odjakživa podstatný praktický i rituální význam a jsou nezbytnými společníky oděvu. Zmiňuji také některé specifické rituální a náboženské oděvy. Zařadila jsem do práce krátkou kapitulu o tradiční výrobě měkkých materiálů, vyplývající z jejich způsobu života – kočovného pastevectví. V přílohách pak kromě obrazového materiálu uvádím slovníček mongolských výrazů pro oděvy a oděvní součásti, a pro názornou ukázkou i praktický výstřižek stříhu tradičního deelu.

Každé z těchto jednotlivých témat týkajících se tradičního mongolského oděvu si bezesporu zasluhuje větší pozornost a širší výzkum a zpracování, dosavadní existující literaturu považuji za výrazně nedostatečnou. Doufám, že se v budoucnu tato látka bude těšit většímu zájmu badatelů – etnologů, mongolistů nebo třeba pouhých nadšenců a obdivovatelů tohoto nesmírně zajímavého národního oděvu. Samotní Mongolové si i přes rychle postupující globalizaci dobře uvědomují význam jejich tradičního oděvu, který má pro jejich způsob života nenahraditelné vlastnosti. Nejen z praktického důvodu, ale také díky silnému vlasteneckému citění jsou Mongolové věrni svému oděvu a žádná významnější událost v jejich životě se neobejde bez toho, aniž by ji tradičně uctili svým rituálně významným krojem.

Spolu s Mongoly i já obdivuji jedinečnost jejich tradičního oděvu, jednotlivých krojů,

oděvních doplňků či šperků. Mongolská kultura i samotné oděvy obecně vstupují do světového kulturního povědomí. Není všeobecně známo, že je mnohé kulturně činné instituce využívají ve své tvorbě. Například módní návrháři do svých modelů zahrnují prvky převzaté právě z tradičního oděvu Mongolů. V poslední době mongolská tradice vstoupila dokonce do populární západní kinematografie, kde se tvůrci a výtvarníci inspiroují drsným nomádským stylem života (viz americká fantasy série „Hra o trůny“ 2011), anebo naopak používají honosné a nanejvýš originální prvky tradičního kroje a jeho součástí. Nejvíce výstižným příkladem takového vlivu je bezesporu oděv, jenž byl navržen pro postavu královny Amidaly v americkém filmu „Hvězdné války: Epizoda I“, natočeného v roce 1999, a který proslul v rámci celé série snad v celém světě. Podobnosti obou oděvů jsou patrné na první pohled (viz fotografie níže).

Jev mizení tradičních prvků u svérázných kultur je dnes globálním jevem a ne vždy je modernizace znakem pokroku, což v mongolském prostředí platí dvojnásob. Je otázkou jaký vývoj přinesou nadcházející dny a jak se k němu postavíme.

Zdroje

Použitá literatura

- Aleksejev, A., Yu. a kol., Some problems in the study of the chronology of the ancient nomadic cultures in Eurasia (9th – 3rd centuries BC). In: *GEOCHRONOMETRIA Vol. 21*. Gliwice 2002.
- Ariyaasu'ren, C', Nyambuu, H., *Mongol yos zans 'liin ih tailbar toli I*. Ulaanbaatar 1992.
- Babujeva, V. D., *Material'naja i duchovnaja kul'tura burjat*. Ulan-Ude, 2004.
- Badamhatan, S. a kol., *BNMAU-iin ugsaahnii zu'i, Halhiin ugsaahnii zu'i*. Ulaanbaatar 1987.
- Bawden, Ch., *Mongolian-English dictionary*. London 1997.
- Bold, B., *Mongol ardiin hee ugalz*. Ulaanbaatar 2007.
- Bo'hiin o'msgol zodog s'uudag. In: *TOP INFO No. 25*. Ulaanbaatar 2009.
- C'adraa, B., *Mongoliin nevterhii toli I, II*. Ulaanbaatar 2000.
- Canz'id, A., *Mongolc'uudiin tu'uh soyoliin atlas*. Ulaanbaatar 2004.
- Cu'item, N., *Dekorativno-prikladnoe iskusstvo Mongolii*. Ulaanbaatar 1987.
- Dorz'gotov, A., Songino, C', *Zuragt toli*. Ulaanbaatar 1998.
- Grollová, I., Zikmundová, V., *Mongolové, pravnuci Čingischána*. Praha 2001.
- Havlíčková, V., *Mongolská tradiční obuv*. Mokrýhrad 2010.
- Heroldová, H., *Čína, země hedvábí*. Praha 2010.
- Hyde, N., Wolinsky, C., WOOL – Fabric of history. In: *National Geographic, Vol.173, No. 5*. Washington, D. C., 1988.
- Kočeškov, N. V., *Dekorativnoje iskusstvo mongoljazyčných narodov XIX – seredina XX veka*. Moskva 1979.
- Oberfalzerová, A., *Metaphors and Nomads*. Prague, 2006.
- Ottův slovník naučný*.
- Schwarz, M., *Stručná historie států, Mongolsko*. Praha 2010.
- Smirnov, A. P., *Skytové*. Praha 1980.
- Stanja, J., *Pohřební obřady Mongolů*. Praha 1998.
- Tungalag, S., *Torgo tansag goyol*. Ulaanbaatar 2007.
- Viktorova, L. L., *Mongoly*. Moskva 1980.
- Yadamsu'ren, U', *BNMA ulsiin ardiin huvcas*. Ulaanbaatar 1967.

Ostatní neknižní zdroje

<http://www.slovane.cz/view.php?cisloclanku=2007030004>.

http://www.toollogo2010.mn/doc/Main%20results_20110615_to%20EZBH_for%20print.pdf.

Inventární karty zkoumaných exponátů z Náprstkova Muzea v Praze.

Konzultanti

PhDr. Alena Oberfalzerová, Ph.D.

Doc. Džugderijn Luvsandordž

Helena Heroldová, PhD.

Bc. Dashmaa Enkhtaivan